

TIZENKETTEDIK ÉVFOLYAM

10099

LÁTHATÁR

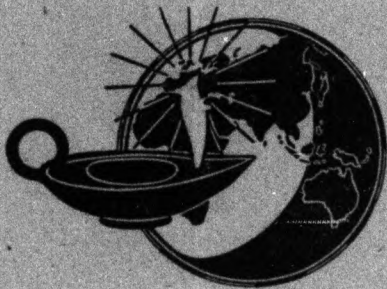
KISEBBSÉGI KULTÚRSZEMLE

A KÜLFÖLDI MAGYAROK ÉS KÖZÉPEURÓPAI NÉPEK SZELLEMI ÉLETÉNEK FIGYELŐJE

SZERKESZTI: CSUKA ZOLTÁN

TARTALOM:

Kemény Gábor: A magyar nemzetiségi kérdés megoldása felé. (A lélektani kutatás szerepe a magyar nemzetiségi politikában.) — Csuka Zoltán: Száz év nemzetiségi politikájának tanulságai. — Dr. Inczeffi Géza: Román népi vallásos szokások a XVIII. században. — Könyvszemle. — Folyóiratszemle. — Órhely. — Gazdasági Láthatár

XII. ÉV

1944 AUGUSZTUS

7. SZÁM

ÁRA 2— PENGŐ

**„ÉS AMINT AKARJÁTOK, HOGY AZ EMBEREK VELETEK
CSELEKEDJENEK, TI IS AKKÉPEN CSELEKEDJETEK AZOKKAL“**
LUKÁCS EVANGÉLIUMA, 6. R. 31. VERSE

A Láthatár kisebbségtudományi munkaközösségének tagjai: Ákos István dr., Bertalan István dr., Bisztray Gyula dr., Czettler Jenő dr., Csanády György, Csuka János, Csuka Zoltán, Elek Dezső dr., Faluhelyi Ferenc dr., Flachbarth Ernő dr., Fekete Lajos, Gál István dr., Gáldi László dr., Gramantik Margit dr., Halácsy Dezső Imre Kálmán dr., Joó Tibor dr., Kemény Gábor, Kozocsa Sándor dr., Makkai Sándor dr., Mester Miklós dr., Mikó Imre dr., Mindszenti Béla dr., Moravék Endre dr., vitéz Nagy Iván dr., Nánay Béla, Padányi Gyúás Jenő, Pataky Mária dr., Pongrácz Kálmár dr., Prokopy Imre dr., Pustai-Popovits József, Rónai András dr., Schubert Tódor, Síposs Sándor dr., Spitz János dr., Sziklay László dr., Sziklay Ferenc, vitéz Técsői Mórész Kálmán dr., Vájlak Sándor dr., Varga Imre, Vass László, Vincze Erő dr. és Zathureczky Gyula

LÁTHATÁR

kisebbségi kultúrszemle, a középeurópai népek és a külföldi magyar szórványok szellemi életének figyelője. Megjelenik havonta. Felelős szerkesztő: Csuka Zoltán. — Kiadja a Studium Könyvkiadó Rt. Felelős kiadó: Imre Kálmán dr. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Baross-tér 15. Telefon: 426-921. Szerkesztőségi hivatalos órák d. e. 9-1-ig. Előfizetési ár jogi személyeknek és egyesületeknek évi 40 pengő, egyébként 20 pengő. Egyes szám ára 2 pengő

Szerkeszti: CSUKA ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

Bédi Imre, Csuka Zoltán, Fekete Lajos, Majtényi I. Géza, vitéz Nagy Iván, Rónai András
A pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet önálló rovatainak főszerkesztője:

Faluhelyi Ferenc dr.

egyetemi ny. r. tanár, az intézet igazgatója

A LÁTHATÁR júniusi számában megjelent
„Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika” (Szélgjegyzetek Mikó Imre dr. c. művéhez)
c. cikket dr. Flachbarth Ernő egyetemi ny. r. tanár írta

A tavaszi könyvpiac
meglepetése

HALÁCSY REZSŐ:

A világ magyarságáért

c. könyve. Közel 70 fejezetben és félszáz képes melléklettel mutatja be és tárgyalja a szerző ebben a régen várt munkájában a külföldi magyarság legfontosabb sorskérdéseit. Az író figyelme a kérdés körül mindenre kiterjed, de végső fokon nagy nemzeti célú tűzött ki a magyarság számára. Sikroszáll a Külföldi Magyarok Háza mielőbbi felépítéséért. Halácsy Dezső tetteket és eredményt felmutató cselekedeteiket hirdeti idegenbe szakadt véreink érdekében

A világ magyarságáért

c. művében. A kb. 500 oldalra terjedő könyv ára 48 műmelléklettel és színes világtérképpel együtt fűzve 50- pengő, köve 60 pengő

Megrendelhető: Studium könyvkereskedelmi és könyvkiadó rt.-nál, Budapest, IV. Kecskeméti-utca 8. Telefon: 185-616, valamint a szerzőnél: Budapest, IX. Illóí-út 1. szám. Telefon: 182-743

A rendkívüli háborús viszonyok (műszaki akadályok, a munkatársak, nyomdászok, egyrészenek bevonulása stb.) arra kényszerítettek bennünket, hogy a m. kir. miniszterelnökség sajtóosztályától júliusi számunk szüneteltetését kérjük. A miniszterelnökség 11.292/III. b-1944. sz. rendeletével e kérésnek helyt adott és ezért július 1-i számunk nem jelent meg. Minden reményünk meg van arra, hogy ezzel sikerült előállott nehézségeinket áthidalni és továbbra is a régi zökkenőmentes munkát végezhetjük. Midőn az egyhavi elmaradásért olvasóink és előfizetőink szíves, megértő elnézését kérjük, egyben az eddig megnyilvánult ragaszkodó szeretetet az eddigénél is gondosabban, elmélyültebben szerkesztett számokkal igyekszünk viszonzni.

A magyar nemzetiségi kérdés megoldása felé

(A lélektani kutatás szerepe a magyar nemzetiségi politikában)

A Láthatár évek óta kettőzött figyelemmel kíséri azokat a megnyilatkozásokat, melyek a nemzetiségi kérdés lélektani kutatásával kapcsolatosak s ezen az úton kívánják megközeleíteni a fontos kérdés helyes megoldását. Nem egy ízben hasábjainkon is megszólaltattuk e kérdés kiváló szak tudósait (Boda István és Makkai Sándor egyetemi ny. r. tanárok stb.), sőt munkaközösségünk bizonyos fokig gyakorlati téren is szeretett volna ezzel a kérdéssel kísérletezni. Kemény Gábor, aki e gyakorlati munka tervét annakidején kidolgozta, most ismét nagyobb tanulmányt írt erről a tárgyról s ezt a tanulmányt sorozatosan közöljük. Azt reméljük, hogy ez a cikksorozat egy értékes és gyümölcsöző ankétot fog bevezetni s a Kemény Gábor által felvetett gondolatok, melyek közül sokat magunk is megvitandónak tartunk, olyan gondolatot nyitnak meg, amelyek ezt a magyar nemzeti szempontból oly fontos kérdést nemcsak közelebbről világítják meg, hanem a korszerű megoldáshoz is közelebb segítik. Szerk.

A közelmúltban ezeken a hasábjakon ismételtelen szó esett a nemzetiségi kérdés lélektani feladatairól, a lélektani vizsgálat és az államvezetés viszonyáról, a nemzetiségi lélektanról. A magyar nemzetiségi tudomány új munkaterületét körvonalázó írásokból egy, a multtal bizonyos mértékig szakító s a nehézléptű közeli jövőndő lehetőségeit latolgató új tudományos alapvetés igénye csendült ki, mely nem kor-, rendszer- vagy felfogásbeli különbségeket hangoztat, hanem megkísérli a dunatáji szintézis felé vezető úton a lélektani tudomány s ebből következően a gyakorlati lélektan mélyebb, átfogóbb bekapcsolását a magyar nemzetiségi kérdés vizsgálatába. Bizonyos sokan lesznek, akik a nyers erők démonikus párviadalának hullámverésében, a kataklizma óráján politikai vagy egyéb megfontolásokból időszerűtlennek tartják a lélektani nézőpont felvetését. Ezekkel a rendeltetését átérző kutató sem ma, sem más időben nem törődhet, mivel az időszerűség kategórikus elutasítását nemcsak arra a törhetetlen szemléleti meggyőződésre és erkölcsi hitre alapozzuk, hogy a népek egymásközi viszonyában a végső kibontakozást az erkölcsi világrendben hívő és a lélek értékmérőjével mérő emberfajtának is befolyásolnia kell, de nem kevésbé arra, hogy a dunamedencei népek házatáján az egykori egyetértés új formáit csakis ezen az úton készíthetjük elő.

A születendő új tudomány — nevezzük nemzetiségi lélektannak vagy más néven — fentiek értelmében céltudománynak volna nevezhető, melyet a gyakorlati szükségesség állít közeli, vagy távolabbi időben a tág gondolkodói elé. Am e célszerűség, mely végső fokon minden tudományos munka kritériuma, egy új etikához, e földegység nemzetek fölötti hivatásérzetéhez folyamodik. E hivatásérzet viszont kötelezően előírja, hogy a gyakorlati és szemléleti szükségleteket nemzetiségi politikánk értékrendjének középpontjába állítsuk olyképen, hogy a politikai rendezés és erkölcsi megkérdés gondolata a tudományág szükség-szerű és immár elkerülhetetlen belső megújodásához kapcsolódják. Amikor tehát a nemzetiségi lélektannal, mint a modern magyar és szélesebb értelmezésben az új dunatáji politikai gondolkodás elsőrendű reáltudományával kapcsolatban már előjáróban a tudományos kutatás politikafelettségét hangsúlyozzuk, tesszük ezt azért, mert újabb félreértések helyett a megértést, az itt

élő nemzetek létérdekeit egyeztető reális munkatervet és a tudományos kutatás öncélú szabadságát egy időben és egyazon eszközökkel kívánjuk szolgálni. Új alapvetésre van tehát szükség, mely gyakorlat és ideológia egyszemélyben, céltudatos és mégis független, sőt annál célravezetőbb, minél szabadabban és erkölcsösebben, azaz minél öntudatosabban képes előkészíteni az új dunamedencei politikai humánus létfeltételeit.

1. Elhallgatott előzmények és korszerű tanulságok

Akik a dunatáji nemzetiségi kérdés fejlődéstörténetével az egymás mellé rendelt és egymásra utalt nemzetek múlt- és jelenbeli érdekeit mérlegelve foglalkoznak, tisztában vannak azzal, hogy a lélektani nézőpont felvetése nem mai keletű. Gyökerei visszanyúlnak olyan időbe, amikor par excellence nemzetiségi kérdés még nem is létezett, de az előőrsök már szükségét érezték, hogy a földrajzi és politikai összefüggések által meghatározott lelki és szellemi alkatról szólnak. A XVIII. század korai hungarus irodalomtörténeteszei Cassai Michaelis György, Horányi Elek, Béli Mátyás s az önfeláldozó Rotarides Mihály nemcsak frói névjegyzékeket, földrajzi és történeti ismereteket állítanak egybe, de mélyről érdeklődnek a hungarica natio lelki ismertető jegyei iránt. A magyar deákság alkonyának kutatói, — mint Farkas Gyula nevezi őket *A magyar szellem felszabadulása* című munkájában, tisztán érezték és tudták azt, amit másfél, vagy két évszázaddal később a dunamedencei Európában újra tanítani kell a népeknek és nemzeteknek. Ők még, szenttelen tudósok, az értelem és adatszűrés bölcs racionalistái, akiknek nemes hagyományait elhomályosítja a baljós előjelekkel öbrendező dunai nacionalizmus. De a belátás, e tág emberségbe vetett elszánt hit az első magyar és nemzetiségi apológétákat épű nyugtalanítja, mint a reformkor némely magányos szellemét. Bolla Márton ennek jegyében hadakozik mindmáig kéziratban maradt védőiratában. Thököly Szávát ez a tudat készletti szóra az 1790. évi temesvári kongresszuson. A reformok nélküli reformkor Magyarországnak méltatlanul elfelejtett nagy közírója, Békesy (Tomasek) Pál, 1843-ban már a dunai nemzetállam tartó pilléreként jelöli meg az itt élő népek közti lelki megbékélést. Műve (*A nyelvbéke Magyarországnak*), melyben az összetartozó népek békés együttélésének feltételét a nyelvi kérdés szemszögéből vizsgálja, valóságos kis gyakorlati lélektani remekmű, a leglisztább emlékiratok egyike, melyet valaha is a magyar politikai nemzet címére intéztek. Károlyi Ede 1860-ban érkezik „föderál Hunnia” eszméjéhez (*Föderál Hunnia vagy A nemzetek egyesülése*), melyből a dunatáji nemzetek szabad egyesülésének politikája következnék. *E birodalom talán egyetlen a világon* — írja a nagy fordulat előestéjén, amikor Magyarországnak válasszania kell a kiegyezéshez vezető végzetes kompromisszum és az egyenjogú megbékélés hazai politikája között, — *mely jelenleg képes mind saját, mind társországára, mind pedig a kebelébe beekelt nemzetiségek önérdékének megjelölve a nemzeti, vallási s politikai szabadságot megadni és biztosítani. De ezt csak egy feltétel alatt teheti s a feltétel közös egyetértés. Ezen egyetértés pedig csak úgy lehet, ha a nemzetiség szabadságát az*

anyagi lehetőségig az összes egység kockáztatásának határáig őszintén odaajánljuk, — s valamint ez a haza iránti szent kötelességünk, úgy viszont kettős kötelességgé válik a többi nemzetiségeknek és vezéreinek e sok milliókat boldogító nagy műhöz époly feláldozó őszinteséggel s eréllyel segédkezetek nyujtani, mert valamint tagadhatatlan az, hogy a magyarnak szüksége van testvérmemzeteire, époly való és igaz, hogy azoknak viszont egy nemzetiségi, vallási, politikai szabadságra, birodalmi tekintélyre és súlyra szükségük van, mire ismét a civilizált Európában egyedül a magyar nemzet-hez való csatlakozás és közös egyetértés vezethet. A „sok milliókat boldogító nagy mű” ismeretes okok miatt nem jöhetett létre s bár a magyar történettudomány adós maradt Teleki László életművének és tragédiájának s az uralkodó osztályok 1867. évi kiegyezésének őszinte bemutatásával, mindez nem kisebbítheti, csak öregbíti Károlyi Ede és nagy kortársa, a patriarkák korát megérő, de magát a magyar sors felelőseivel megértetni nem képes Mocsáry Lajos fáradozásait.

Mocsáry európai távlatokat befogó magasabhréndű nemzetiségpolitikája voltaképen abból a lélektani belátásból fakad, hogy az együttélő nemzetek egyenjogúsításában rejlik az a lelki kohéziós erő, mely az államot a dunatáji népek otthonává avatja. Elvi alapvetésében (Programm a nemzetiség és a nemzetiségek tárgyában, 1860.) az országgyűlési magyar tanácskozási nyelv mellett a megyegyűléseken, a kormányzásban és közigazgatásban és iskolázásban „valamennyi a hazában élő nyelv és nemzetiség” számára oly széles jogmegállapításokat eszközöl, mely kívánalmak bizonyos tekintetben ma sem mondhatók túlhaladottaknak s 84 évvel elhangzásuk után époly tisztán jelzik a modern nemzetiségi politika előfeltételeit, mint akkor. Ma már megállapíthatjuk, hogy soha nem érkezőnk legnagyobb történeti megpróbáltatásunkhoz, ha az első világéget megelőző félszázadban szigorúan betartjuk e félreértett és háttérbe szorított politikai bölcsünk — az igazi hazabölése előírásait. Azonban felemás bürokrata középosztályunk, gyanus forrásokból táplálkozó sovén gögje s a nemkevésbé tisztátlan eredetű nemzetiségi izgatás mindent meghiusítottak ebből a programból, melyet beváltani immár egy új Magyarország új humánpolitikusaik kötelessége.

Ezeknek az evangéliumi ézületől eltelt új közéleti férfiaknak semmivel sem könnyebb majd szerepük és osztályrészük, mint az andornoki remetéé. A magyar nemzetiségi politika Tolsztojával együtt haladni ugyanis egyet jelent minden személyi érdeket, hatalmi vágy és pártszempont feladásával: *Mocsáryt követni annvit jelent, mint igazságot szolgáltatni és az igazságért minden szükséges áldozatot meghozni.* Akik középszerelemmel, óvatos egyezkedéssel, értelmetlen kis taktikával képzelik el ma is az elsőrendű sorskérdés megoldását, époly veszélyesnek és ellenszenvesnek tarthatják Mocsáryt, mint az idősebb Andrássy Gyula, aki az osztrák—cseh kiegyezés rosszindulatú megbuktatásával az egész nemzetet az ellenséges nyugati szláv propaganda fókuszába állította. De a tisztánlátók táborában, mely tábor napjainkban nem lekicsinyelendő erő és értéket jelent, mélyre szürődött az a dunaeurópai erkölcsi és reálpolitikai kinyilatkoztatás, mely Mocsáry életművéből árad nemzetpolitikánkra. S ha szerinte a lelki megegyezés a kapocs magyar és másoké, magyar és más fajúak között, tehetünk-e nagyobb szolgálatot e táj minden lakójának és saját lelkiismeretünknek, minthogy előrehala-

dunk a kijelölt úton és beváltjuk az előörsök által emberöltőkkel előbb igényelt követelményeket. Tartok tőle — írja 1860-ban a Programmban — lesznek sokan, kik úgy fogják tekinteni a többi nemzetiségek emancipációját, mint a magyarságnak valódi abdicációját s nem fogják birni elfojtani azon keserüséget, melyet e képzelt, mintegy új szellemi mohácsi vész kebelökben költetni fog. Tartok attól is, hogy lesz nem egy lelkiismeretlen ember, ki azzal fog népszerűsége keresni magának, hogy minél hangosabban fog kifejezést adni amaz érzelmeknek s mindig tele fogja venni száját a mások kicsinyítésével, a magyar nyelv jogaival és uralkodásra való hivatásával stb. Hogy mindenkor hamarabb megnyeri a tömegek kedvezését az, aki a szívhez szól, mint az, ki az értelemnek sürgeti elsőbbségét, mutatja a mindennapi tapasztalás. Tudjuk azt is, hogy annyi nálunk az apró ambíció, hogy a valódi értéknek gyakran igen sokat kell tünni és fáradni míg magát érvényesíteni tudja. Ezek bizonyosan fel fogják használni e tárgyat, hogy hangzatos confessiókat tegyenek arról, mennyire szeretik nemzetüket, mennyire készek utolsó csepp véreket adni azért, hogy a magyarnak egy hárszála se görbüljön meg a fején, hogy a magyar ezután is úr maradjon saját házában, stb. Am lássák, mit cselekszenek, ám lássák, hogy számolnak be lelkiismeretüknek, ha meggondolatlan eljárásuk tönkre fogja tenni a higgadtak és jobbak törekedését. Az aggodalom, mely Mocsáry mélyeséges nemzetféléstéséből kicsendül, tudjuk, nem volt hiábavaló. S a nemzetféléstésnek ez a lelki átérzése — korunkban — ha lehet még indokoltabb, még szükségesebb és célravezetőbb, mint az idézett gondolatmenet keletkezésekor. Azok ugyanis, akik eléggé erősnek, erkölcsösnek és felkészültnek érzik magukat, hogy a gyakorlatban a magyar nemzetiségi politika, a szaktudományban a magyar nemzetiségtudomány gyökeres reformját követeljék mindazokkal a bajlós előjelekkel, melyeket Mocsáry mint a fejlődés kerékkötőit emlit, lépten-nyomon találkoznak majd. Kétségtelen ugyanis, hogy a dunatáji kibontakozáshoz kettős küzdelem vezet, az első a tájat lakó népek felé, a másik bizonyos magyar rétegek felé irányuló tisztázó, felvilágosító, egyeztető munka. Ez a kétirányú, de egyazon célzatú törekvés előkészítheti a nemzetiségi lélektan reális bekapcsolását a gyakorlati munkába és szellemi alapvetését tudományosságunkba.

Mocsáry társadalomlélektani eszméi nem terméke. nyitették meg a magyar századvéget. Ha egyszer össze hasonlító tanulmányt készítenek arról, kik hatottak a kiegyezést követő évtizedek politikai életére, meglepetéssel tapasztalhatjuk, hogy a századvég megszállottjai, Grünwald Béla, Csernátony Lajos vagy éppen Bánffy Dezső, mennyivel inkább hatottak kortársaikra, mint Mocsáry vagy Bartha Miklós, akit bizonyos mértékig a Mocsáry-ideológia hívének kell tekintenünk. Minden korszak magában hordja ítéletét, de talán egyik sem annyira, mint a Kossuthról lemondó, Teleki Lászlót elfelejtő, Mocsáryt elnémító gyökértelen álmoktól telített kor Magyarországá. De ebben a nagybeteg csillagásban is megmutatkozott olykor, hogy a kibontakozáshoz vezető elvek — ha külsőségben is, — de fennmaradtak néhány elfelejtett köziró művében, természetesen azzal a zavaros és életképtelen hatalmi szemlélettel elegyítve, mely ezidőtájt a közvélemény hangja volt a kiegyezés által helytelen irányba sodort magyar vezető rétegben. Szalay Pal, aki Rusticus álnéven küldözgeti Tatáról társadalomtudó-

mányi értekezéseit, egy nagyobb művében (*Gyakorlati Ethnologia*, vagyis a nemzetek egymáshoz való viszonya nyelvi tekintetben és annak megoldása. Nyelvi, nemkülönben vallás- és művelődéstörténeti tanulmány, 1887) bemutatja a nyelvi kérdés világtörténeti fejlődését a keleti és nyugati társadalmakban, a keleti és nyugati egyház, majd a dunamedencei államtest kebelében. Igen jellemző, hogy ebben a kutatók által teljesen figyelmen kívül hagyott munkában Szalay végleg megdönti a vallási (felekezeti) és nemzetiségi fejlődés párhuzamos összehasonlításának s az ebből levonható következtetéseknek jogosultságát, mely tételre köztudomás szerint Eötvös a nemzetiségi kérdés történeti magyarázatát építi. Csaknem félszázaddal később ez a hiedelem — annyi más közhellyel együtt — épügy fennmaradt szakíróink tollán, mint az a esökönösen merev doktrínér felfogás, hogy az 1868:XLIV. tc., azaz a nemzetiségi törvényben körvonalazott politikai nemzet tana változhatatlan és örökérvényű, még akkor is, ha a történeti fejlődés létezőképpen előírja annak szükséges módosítását. Elmondhatjuk Szalayval: az összehozó kapcsokat sohasem tudjuk eléggé szaporítani. Feltehetjük vele együtt a kérdést: „Megelégedhetünk-e mi azzal, ha népünk egymást csak kimélik? Bizonyára nem, mert vallásunk és hazánk egyiránt azt mondja, hogy nekünk egymást nem tűrni, de szeretni kell.“ Természetesen nem követhetjük szerzőt a vallás- és nemzetegységről vallott ködös útvesztőben, mely a korszak egyik sajátos gyökértelen doktrínájának megállapításához vezetett, de el kell ismernünk Szalay fejtegetéseiben is azt, ami a lélektani kutatás eszközeinek igénybevételére enged következtetni. Említett műve *A román nacionalizmus, mint az unió veszélye* című fejezetében az egymáshoz való emberi viszonyra, mint erkölcsi biztosítékra figyelmezteti olvasóit. *Ha ugyanazon haza polgárai nem volnának — írja — emberek vagyunk egymás iránt a felebaráti szeretet kötelmeivel tartozunk. S az Isten annyi sok jó tulajdönt oltott a mi népünkbe (mint tudom, még az oláhba is), hogy egyik a másikat csak addig gyűlöli, míg nem ismeri s míg a gyűlöletre készítve van. Az ember szociális lénynek van alkotva, a keresztény vallás is arra utalja, nemcsak vét vele, hanem lényegéből forgatja ki azt, ki benne a szakadást és gyűlöletet ápolja.“* Ime az összetartozó jegyek és jelenségek kiértékelésének vágya, a nemzetiségi kérdés erkölcsi értékmérőjének, a népek feletti humánumnak óhaja, mely ezidőtájt még mindent rendbe hozhatott volna, ha realpolitikává emelik a kor történetének intézői.

A „*Gyakorlati Ethnologia*“ visszhangja kerekén három évtizeddel késett s ez az emberöltő elegendő volt a nemzetiségi kérdés magyarországi arculatának eltorzításához. Amikor Kaposi M. L. 1908-ban felveszi az eléjtett fonalat s most már külön tanulmányt ír *A nemzetiségi kérdésről — pszichológiai alapon* címmel előjáróban megállapítja „*A helyes nemzetiségi politikának az általános emberi eszme alapján kell állania. Szeretettel kell a nemzetiségi néptömegek szociális bajait enyhíteni s eközben nem a tótót és a románt kell észrevenni, hanem a szenvedő embert.“* Ő is, — mint Szalay, — a helytelen értelemezésű nemzeti konszolidáció híve, melyen a magyar nemzetegység etnikai határainak kiszélesítését érti. De ugyanakkor kimondja: *A mi nemzetiségi politikának alapja nem lehet az erőszak, mert népfajok kormányzásában az erőszak vagy gyűlölségből indul ki, vagy gyűlölséget eredményez. Mivel pedig minden gyűlölködés előbb-utóbb két-*

oldalává válik, nehezen lesz sokszor elkerülhető az, hogy valamely intézmény vagy törvény létrehozásában a gyűlölet rugóként ne szerepeljen. Holott sem a törvénynek, sem a bírónak — ki a törvényt alkalmazza — sem pedig a kormányzónak — aki azt végrehajtja — nem szabad gyűlölnie a bűnöst, mert az ily törvényben, ha különben szem előtt is tartja a jogosságot és méltányosságot már eredendő bűnként bizonyos immoralitás rejtőzködik. Mindezek után elérkeznek a nemzetiségi kérdés lélektani nézőpontjához. „*A népfajokat — hirdeti — nem a mesterséges alapon álló érzelmek, nem az egyes nagyralátó államférfiak, de nem is tisztán az izgatók vezetik, hanem apáiktól átöröklött lelki természetük. . . Az első és igazi oka a nemzetiségi mozgolódásnak maga a testi és lelki természet, mely a szülőktől és környezet-től átöröklött. . . Ha kutatjuk a nemzetiségi lakosság érzését — írja végül elítélendő borúlattással és indokolatlanul — rájövünk arra az igazságra, hogy a nemzetiségi lakosság nagy részének érzésvilága közömbös a magyarság iránt. . . vagy pedig ellenséges.“* Tekintsünk el a fogalmazás kissé fellengős módjától, mely tanulság rejtőzik e sorok mélyén, a hungarus XVIII. századi és reformkori magyar és nemzetiségi kutatóktól az új század hajnaláig megtett út, melynek grafikonja végzetes lefelé íveléssel jelzi az egyre mélyülő válságot. Kaposi külön lelki természetéről „*nemzetiségi dispoziációról*“ beszél, melyet a priori elfogultan szemlél. Kisdedóvokat, szociális intézményeket ajánl — a szerinté akuttá vált nemzetiségi probléma orvoslására. Közben pedig megfeledekzik arról, hogy az Argus álnév mögé húzódo Babes — akit különben néhány mondatban „*elintéz*“ — éppen ezidőtájt tapint rá a nemzetiségi bizalmatlanság kiinduló okára — emlékezetes röpiratában. Ennek a röpiratnak címe riasztó figyelmeztetésként kellett volna, hogy betöltse közéletünket. *Nemzetiségi politikánk hibáiról és bűneiről* ír 1908 januárjában a Budapesten kiadott röpiratban az erdélyi román nemzetiségi publicista. Műve — mellyel később behatóan foglalkozunk — az Apponyi-féle iskolatörvény, illetve törvények ellen íródott, éppen azért, hogy a javaslat törvényerőre ne emelkedhessék. Ebben a tanulmányban figyelmezteti a magyar politikusokat, hogy az 1868:XLIV. tc. részleges életbeléptetése, illetve végrehajtása miatt kialakult bizalmatlan légkörben „*megferemtettük a legelső sérelmet, oly lélektani momentumot, mely magában véve is alkalmas arra, hogy másajkú polgártársaink neheztelését és bizalmatlanságát indokolhassa. Mennyiben helytálló Argus-Babes vélekedése, arra később vizs-gatásunk szemszögéből ez esetben egyedül az a fontos, hogy megkésve bár s legkevésbé sem: őszintén a szélsőséges nemzetiségi politikai vonal egyik képviselője elismeri, hogy lélektani momentumokon fordul a kérdés alakulása, tehát a felelősség vitájától eltérítve ugyanarra a következtetésre jut, mint magyar kortársa, azaz rámutat a nemzetiségi kérdés lélektani vizsgálatának szükségére.*

A nemzetiségi kérdés, mint lélektani probléma, ezután elhallgat s csak újabb emberöltő múltán jelentkezik újra tudományos és politikai irodalmunkban. (Boda István, Makkai Sándor stb.) Okairól tanulmányunk további részében részletesen kell szólnunk, hogy magyarázatot adjunk egyrészt arról, miért oly kevés az, amit a nemzetiségi lélektani tudomány előzményeiről elmondhattunk, másrészt a bekövetkezett újabb hallgatásról, mely idő alatt a kisebbségi sérelmi politika és nemzetközi kisebbségi jog kétes értékű egyeduralomra

kerültek a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó tudományban és politikában.

2. A nemzetiségi tudomány „forradalma“

Nemcsak a társadalmi fejlődésnek, a tudománynak, hanem még az egyes tudományágaknak is elkövetkezik a maguk forradalmi korszaka, ha az egyenletes kibontakozás elé akadályok gördülnek, vagy az eddig esalhatatlannak vélt tanítások porba hullanak. Ez a negatív kettősség következett be a kisebbségi jogtudományban, melynek valóságos tételeit nyers hatalmi döntések, elméleteit pedig az érdekelt népi és nemzetiségi csoportok utasították el. A legutóbbi negyedszázad európai története bizonyítja, hogy hasztalan épít lászólag jól működő tudományszervezetet a kisebbségi jogtudósok a kongresszusokon hiába hangzik el egybehangzó vélemény az európai világ különböző tájain, a való helyzet és az elképzelt és áhitott erkölcsi világrend olyan mértékben ütköznek, hogy ellentétük elsöpri a tételes és nemzetközi kisebbségi jogra vonatkozó szabályokat, rendeleteket és törvényeket. Épígy ha a kisebbségből államméppé vált embercsoport nem szerez érvényt a maga kisebbségi helyzetében tapasztalt erkölcsi szükségleteknek, megdől a kisebbségi jog általános érvényességébe vetett bizalom, mert vajjon miként bízhat bárki is olyan határozatokban, melyeket csak kisebbség korában tart reá kötelező érvényűnek valamely emberi közösség. Mindebből természetesen nem az következik, hogy az államnépnek és valamely nyelvi vagy nemzeti kisebbségnek érdekei és törekvései között nem áll fenn az ismeretes ellentét, hiszen végső fokon ez kiinduló alapja minden európai nemzetiségi problémának. Fenti megállapításunkból tehát nem az következik, hogy kisebbség és többségi nép azonos elképzelésekből induljon ki a kérdés megoldását illetően, mert ilyen csak bizonyos körülmények között s a fejlődés magasabb értékfokának elérése után (svájci, skandináv példák) képzelhető el. Annál inkább az, hogy nem köthetjük többé a mindennapokkal együtt haladó vagy megtorpanó fejlődést olyan elavult doktrinákhoz, melyeknek reális értékét a történeti múlt és jelen semmivel sem igazolja, szellemi vagy éppen erkölcsi érvényüknek pedig ellentmond az a körülmény, hogy provinciális használatra készültek és az egyetemes emberi fogalommal nyíltan szemben állanak.

Egyszóval botorság lenne és nagyfokú szellemi vérszegénységre vallana, ha napjaink kutatója fenntartás nélkül magáévá tenné az európai, vagy éppen a magyar kisebbségi jogtudományból leszűrt elméleti és gyakorlati tételeket, anélkül, hogy a legszigorúbb kritikai vizsgálat alá nem sorolná azokat. Mert eltekintve attól, hogy a szellemi görcső tükrében elmélet és gyakorlat milyen mértékben ütköznek, a kutatónak rá kell döbennie arra is, hogy az erkölcsi indítékú elméletek többnyire nélkülözik az életszerűséget, a gyakorlat pedig a kérdés megoldásához szükséges emberi tapintatot, európai szolidaritásérzést, erkölcsi humanumot. Éppen ezért, ha Európában mindenfelé csődöt mondott a kisebbségi jogtudomány, mely képtelen volt védelmet nyújtani a reászorulóknak és oltalmat biztosítani a támadókkal szemben, ennek nemcsak abban rejlik magyarázata, hogy a teljes érvényűnek hirdetett elméletek és nemzetközi szerződések homokra és nem valóságra épültek, hanem abban is, hogy a szerződő felek és az elméleteket alkotó elmék maguk sem bíztak tételeik időtálló

voltában. Am ha ez így van, miért élvez s még inkább, miért élvezzen indokolatlan előjogokat az a kisebbségi jogtudomány, mely soha és sehol semmit megnyugtatóan meg nem oldott, ezzel szemben olyan állandó tehertételeket rak a kérdés felelős intézőinek vállára, melyek gyakran az alkalmasságnak és szükségesnek vélt intézkedések végrehajtásában is akadályozzák azokat. Ha ez a felismerés nyilvánvalóvá válik, nyomában következik a szellemi és gyakorlati megújulás radikális kívánalma, ez esetben a *kisebbségstudomány belső szellemi és külső gyakorlati forradalma*, az időtálló örök erkölcsi értékek és nemzetpolitikai érdekek figyelembe vételével.

Arról, hogy milyen mértékben vált szükségessé a kisebbségi jogtudomány reformja, a szakemberek egész sorának kellene megnyilatkoznia, hogy a nyilatkozatok világánál előrajzolódjék a korszerű magyar nemzetiségi politika keresztmetszete. Ez a kezdeményezés — feltéve, hogy a nyilatkozók őszintén és gátlás nélkül eszközik megjegyzéseiket — kétségkívül eredményes és gyümölcsöző lehet abban a tekintetben, hogy rámutat a jogelméletek és szabályok megújításának szükségére, a kisebbségi jogtudomány helyes értelemben vett korszerűsítésére. A kérdés kiindulópontjához, gyökeréhez azonban nem ezen az úton érünk. Ahhoz, hogy ide elérjünk, a jogi szemlélődés mellé egyenrangú, sőt elsőbrendű társat kell állítanunk a kisebbségi lélektani tudomány személyében.

Két esztendeje immár, hogy ezeken a hasábkon felsoroltuk a magyar nemzetiségi kérdés lélektani feladatait és figyelmeztettünk azokra a körülményekre, melyek elsőrendűen kívánatosá teszik a nemzetiségi lélektani kutatás rendszeres elindítását. Az elmúlt időszak vajmi kevés eredményt hozott ezen a téren. A kérdéssel foglalkozók, még inkább a kérdés iránt érdeklődők szerény táborában a kezdeményezés — melynek láncszeme szervesen kapcsolódik a nemzetiségi realpolitikai vonalához — mélyebb érdeklődést nem keltett. Szerzőnek *Nemzetiségi Szolgálat* néven ismeretes s az újrrendszerű lélektani kutatás gyakorlati módszerét célzó tervezete a megvalósításhoz szükséges anyagi erőforrások híján nem valósulhatott meg s ezzel a gyakorlati kisebbségi lélektani munkából két olyan esztendő esett ki, melyet bepótolni többé aligha lehet. De maradjunk kizárólag az elvnel s tekintünk el mindazon körülményektől, melyek joggal elkedvetleníthetik a jövődön tűnődő s a jelen eredménytelenségével meg nem alkuvó kutatót. Visszhangja a sorsfordulón felvetett elképzelésnek mégis volt s az az egy-két szakember, kik hivatott tollal és elmélyültséggel előkészítették, illetve tovább fűzték a gondolatsort, a probléma szellemi kialakítása, továbbfejlesztése terén mindenesetre többet segítettek, mintha ez a gondolat is a napi sajtó könnyed zsákmánya lett volna egy-egy felszínes és félreértett cikk formájában.

A tudomány forradalmáról, nemzetiségi politikánk radikális megújulásának szükségéről szölvünk fentiekben. Ez a megújulás másként mint a nemzetiségi politikánkat és szemléletünket tartalmazó alapelvek fenntartásával történő újbóli felülvizsgálása, az eddig figyelmen kívül hagyott lélektani munkaterületek szerves bekapcsolása s a nemzetiségi kérdés terén mindmáig túltengő gyökértelen közhelyek kiiktatása nélkül el nem képzelhető. Alapfeltételekből kell kiindulnunk, melyek az itt élő népek mindegyike számára tárgyalási és

együttműködési alapul szolgálhatnak s ezek tisztázása után félre nem érthetően meg kell állapítanunk a nemzetiségi lélektan tudományos és gyakorlati szerepét a

magyar nemzetiségi kérdés végleges megoldása érdekében.

(Folytatjuk.)

Kemény Gábor

Száz év nemzetiségi politikájának tanulságai

Flachbarth Ernő dr. a „Láthatár“ júniusi számában a jogász szakértő szemével vizsgálta át azt a hatalmas kötetet, amely Mikó Imre dr. tollából most látott napvilágot, rendszerezvén a magyar nemzetiségi jogot s ezzel kapcsolatban első teljes áttekintést nyújtva a magyar, helyesebben magyarországi nemzetiségi politikáról. (Mert a magyarországi nemzetiségek politikáját is jellemzi benne.) Flachbarth a szaktudós véleményét mondotta el a könyvvel kapcsolatban, mi hadd jegyezzük ide ceruzasorokban azokat az érzéseket és gondolatokat, amelyek a kisebbségi sorsot átélő magyar író szívében és elméjében támadtak, olvasván a jogász és politikus Mikó Imre könyvét.

Mit is bizonyít elsősorban ez a minden tekintetben gondos kézre és jó jogászi szemre valló rendszerezés? Azt, hogy a magyar nemzet legjobb fiaiban a modern nemzetiségi kérdés felvetődésének első pillanatától kezdve megvolt a jószándék, sőt legjobb szándék arra, hogy ez a fontosságban és súlyban is egyre növekvő kérdés becsületes és emberi megoldást nyerjen. Nem hiszünk önmagunknak, amikor erre rámutatunk, mert ugyanakkor arról sem feledkezünk meg a szerző, hogy meg ne említse a magyar közvélemény jórészenek téves felfogását ebben a tekintetben; a franciás nemzeteszme jelentkezése idején a magyarság jórésze ugyanúgy helytelenül látta ennek az eszmének Hungária területén való alkalmazhatóságát, mint ahogyan helytelenül látta a nemzetiségek vezetőrétegének legnagyobb része is. Természetesen arról szó sem lehet, hogy a francia forradalom által életre ébresztett korszerű nemzeti eszme hatásától el lehetett volna zárni egyetlen nemzetet vagy népet is; a nemzetiségi öntudatnak minden népnél ugyanazzal az erővel kellett átjárnia a pórusokat. A hazai nemzetiségeknek is el kellett érkezniük arra a pontra, amikor nemzetiségi öntudatuk felébredt és ez a nemzetiségi öntudat újabb fejlődési fokozatok előtt állott s a maga teljes, kiértelt nemzeti öntudatát követelte.

El lehet gondolkodni azon, vajjon ha a nemzetiségek már 1848-ban megkapták volna mindazokat a jogokat, amelyeket maguknak követeltek, ki lehetett volna-e kapcsolni azt a kérdéskomplexumot az életükből, amelyet Magyarországon nemzetiségi kérdés néven ismeretek? A magyar nemzet többször is tett ilyen gesztust a nemzetiségek felé; a Szemere-féle nemzetiségi törvény, majd az 1868. évi XLIV. tc. jóindulatúan kívánta ezt a kérdést megoldani; igaz, hogy az előző végrehajtását megakadályozta 1849, az utóbbiét pedig az, hogy már meghozatala után is maguk a nemzetiségek megtagadták azzal, hogy úgy sem elégíti ki őket. De tegyük

fel, hogy a nemzetiségek már a múlt század végén gyakorlatilag is megkapták volna az általuk követelt nemzetiségi jogokat, ez végleg kikapcsolta volna-e a kérdést annál is inkább, mivel magának a magyarságnak is volt még egy elintézetlen nemzetiségi kérdése? (Jórészt még ma is van.) S ne feledjük, hogy a nemzetközi konstellációk és erőviszonyok is közrejátszóttak a kérdés alakulásában.

Mikó Imre igyekszik a legtárgyalagosabban és a tudomány higgadságával bemutatni ennek a kérdésnek az évszázados fejlődését, ez pedig, elismerjük ma, a háborús szenvedélyesség korszakában nem könnyű dolog. Így érthetően inkább az olvasó elé vetíti a kérdést, anélkül, hogy maga állást foglalna. Mégis egyik helyen leszögezi, hogy a nemzetiségi kérdés megoldatlansága jórészt abban találja magyarázatát, hogy magyar részről a sovinizták, nemzetiségi részről pedig az agitátorok kezébe jutott. Elméletileg Széchenyi, Eötvös József báró, Kossuth Lajos (főleg az emigráns Kossuth), Teleki László, Deák Ferenc, Tisza István gróf, Teleki Pál mind mind a leghiggadtabban és a nemzetiségek legteljesebb megértésével látták megoldhatónak ezt a kérdést, de hogy ők is csak az elméletnél maradtak és gyakorlatban nem jártak sikerrel, azt annak köszönhetjük, hogy, a másik oldalon sokkal elfogultabbak voltak, bár a magyar nemzetnek az elmúlt századok folyamán saját hazájában súlyos és orvosolatlan sérelmei támadtak és így még a „sovinizmus“ is inkább megérthető — hiszen emberek vagyunk. (Gondoljunk arra, hogy a mai Európa például, kétezer évvel Jézus Krisztus vértanúhalála s a kereszténység „győzelme“ után mennyiben gyakorolja a krisztusi elveket... Bizony, megdöbbenünk, hogy a krisztusi elvek helyett a gyakorlatban micsoda pogány világot látunk!)

A mai értelemben vett nacionalizmusnak törvényszerűen végig kellett járnia a maga útját a francia forradalomtól kezdve mind a mai napig, akkor is, ha a nemzetiségi kérdést bárhogyan is oldották volna meg Magyarországon. Ebben igazuk van a türelmetleneknek. Csak annyiban nincs igazuk, hogy a surlódásokat enyhíteni lehetett volna és kevesebb vérrel, kevesebb könnyel érkezhettünk majd ugyanoda, ahova a történelemnek így is, úgy is el kell érkeznie; ez pedig az egymással élő, egymásra utalt nemzetek kölcsönös megbecsülése és lehető legkevesebb surlódásmentes együttélése. Hungária, a Kárpátmedence területe pedig ezer esztendő óta arra van predestinálva, hogy több nép együtt éljen egymás mellett s ez az együttélés egyes korszakokban sikerült is és fog is még sikerülni. A nemzetiségi kérdés is elfogja veszíteni életét, mint ahogy a vallási türelmetlenség kérdése is elveszítette és a kialakuló új európai rend a nemzeteket is meg fogja tanítani egymás tiszteletére és megbecsülésére s főként, egymás nemzeti érzésének megbecsülésére. Ez persze optimizmusnak látszik, pedig egészen egyszerűen: természeti törvény.

Mi már sokszor rámutattunk s Mikó Imre művével kapcsolatban ismét rámutatunk a nagy és soha elégszer nem ismételtető igazságra; *nem a nyelv, hanem az életforma az, ami közelebb hozza a magyar nemzetiségéhez nemzetiségeinket.* Helyes példának hozza fel Mikó a magyarul nem vagy gyengén beszélő, de magyarul érző nemeseket és viszont a magyar iskolákat, sőt magyar egyetemét végzett, magyarul tökéletesen beszélő, de a Magyarországtól elkivánczó egyes nemzetiségi politikusokat. S helyesen mutat rá Mikó Imre arra is, hogy a sovinizmus felfokozásában ép a zsidó sajtónak volt igen nagy szerepe. Milyen nagy tévedésben vannak tehát a nemzetiségi szemlélet helyességében az egyes szélső jobboldali politikusok, akik ezen a téren ma is sovinizták s „nem engednek a negyvennyolcból...”

Mint minden a világon, a nemzetiségi kérdés sem állapodik meg egyetlen ponton, hanem mindig továbbfejlődik s egy államalkotó nép bölcsessége és életképesége éppen abban nyilvánul meg, miként tud számolni ezzel az állandó változással s hogyan tudja legfontosabb belső létkérdéseit úgy átalakítani, hogyan tud át-alkításukhoz maga is önmaga megtagadása nélkül úgy alkalmazkodni, hogy országát és nemzetét is fenn-tartsa. A magyarság — erre ezeréves története a tanulság — ösztönösen és tudatosan is felismerte ezt a törvényt s ennek viszonylagosságát is s ha nem ismerte fel helyesen — katasztrófák állottak elő az életében. (Világos és Trianon.) Ami persze nem azt jelenti, hogy ezeket a katasztrófákat csupán ennek a kérdésnek fel nem ismerése idézte elő, legfeljebb hozzájárult azokhoz. Mikó erről ezeket mondja: „A törvények erőpróbája nem a csendes béke, hanem a háború és forradalom; akkor dől el, hogy valamely törvény csak egy bizonyos politikai helyzet szükségleteit elégíti-e ki, vagy ha nem is az örökkévalóság, de legalább is maradandóság igényeit is ki tudja-e elégíteni?”

Ha semmi másért, ezért érdemes a nemzetiségi kérdésben nagylelkűnek és türelmesnek lennünk, mert ez végeredményben azt jelenti, hogy önmagunkkal és jövőnkkel szemben vagyunk nagylelkűek és türelmesek. A türelmetlenség és elzárkózó sovinizmus különben soha nem vezetett jóra, ezt a magyarság saját életében

tapasztalhatta, amikor vele szemben voltak türelmetlenek és kislelkűek.

Persze, az élet azt mutatja, hogy más az írott és holt betű és más az élet gyakorlatának szelleme. A magyarság a nemzetiségek iránt ép az 1868-as nemzetiségi törvényben volt nagylelkű, de mit ér ez, ha a nemzetiségek ezt félremagyarázták, nem fogadták el s ennek következtében aztán a törvény szelleme sem ment át a gyakorlatba. A Trianon utáni kisebbségvédelmi szerződések is írott malaszt maradtak s még azt sem adták meg a kisebbségeknek, amit papíroson ígértek. Az erkölcsi értéket kereső ember ma már kissé kiábrándult a nem alkalmazott törvényekből, a megtagadott szerződésekkel s inkább azt kívánná, jobb lenne, ha az emberek írott szerződések nélkül ragaszkodnának a törvény szelleméhez s nem a betűjéhez. A hibát — ez a tanulság — soha nem szabad egyik oldalon keresni, hanem mindkettőn, sőt valamennyin. Ha az ember így nézi a kérdéseket, bizony nem talál nemzetet, ahol a nemzetiségi kérdést helyesen megoldották volna, az emberek még mindig tragikusan keringenek az Erkölc nagy problémája körül és tragikusan mindig visszahullanak saját bűneikbe. Mégis az igazság azok oldalán van, akik legtöbb jószándékot fektettek bele a törekvésbe, hogy az emberek egy-egy kérdését a megoldáshoz közelebb vigyék s ezért érdemes összefoglalni és rendszerezni a magyar nemzetiségi jog és politika történetét is, mert ez az összefoglalás a magyar nemzetnek ezt a jóakarátát és igyekvését bizonyítja.

Nincs remény a megoldásra? Madách szavaival lehet válaszolni: küzdj és bízza bizzá! Ha eddig nem sikerült a nagy lelki megtisztulás, ez a szörnyű háború talán felemeli egy kicsit a megmaradó emberiséget arra a magaslatra, amelyről világosabban láthatja, hogyan tudja elrendezni legjobban a saját problémáit. De akkor nemcsak vallani, hanem vállalni is kell Krisztust és a nemzetiség legmélyebb erkölcsét. Ez pedig nem azt jelenti, hogy csak saját magunkat lássuk és csak a mi saját nacionalizmusunkat szeressük. A többit is látni kell és megérteni; ez az igazi nacionalizmus és csak így lehet a megoldáshoz legalább közelebb vinni a nemzetiségi kérdéseket is.

Csuka Zoltán

A LÁTHATÁR

mindig higgadt tudományossággal tárgyalja a nemzetiségi kérdést

Román népi vallásos szokások a XVIII. században

A románság régi vallásos szokásairól igen hiányos ismereteink vannak. Írásos feljegyzések alig maradtak a régi időkbeli és így csak a mai szokások alapján következtethetünk a régi időkre. Korabeli román vallásos szokások leírását adja *Bod Péter: Historia Valachorum*¹ című kézirat, latin nyelvű történelmi művében. Munkájának tárgya tulajdonképpen a román görögkatolikus egyház kialakulása, a protestánsokhoz és a római katolikusokhoz való viszonya, azonban ismerteti első részében a románok népi vallásos szokásait is.

Bevezetésében előadja, hogy az ausztriai uralkodó háznak az idősebb Apafi Mihály erdélyi fejedelem halála utáni törekvéscéljével kíván részletesebben foglalkozni. A keleti egyház hitelveit valló románokat ugyanis a római egyház kebelébe igyekeztek vonni. Ezek a törekvések azután a római katolikus egyházzal való unióra vezettek.

Munkájának első részében a román nyelv és nép eredetéről szóló, korában ismeretes humanista történetírók véleményét foglalja össze. Gyakran említi Toppel, Aeneas Sylvius, Filstichet, Túróczi, Eutropiust, Reicherstorffert² és másokat. Utóbbi Reichendorf és Reichersdorff³ alakban. E humanista eredetmagyarázatoktól és korábban elmaradhatatlan etimológizálástól eltekintve alapos tudással és hozzáértéssel megírt mű. Minden adatát a forrásra hivatkozva támasztja alá. Így hivatkozik Reicherstorffer *Chronographia Moldaviae* című művére. Innen idézi, hogy a vallásüldözések miatt a husziták jelentős tömege (*non parva manus*) Magyarországról és Erdélyből Moldvába menekült, hogy a zaklatásoktól megszabaduljon.

Különösen figyelemre méltók művének azok a helyei, ahol a román néppel való személyes tapasztalatai alapján tárgyalja egyházi szervezetüket, vallásos életüket. Ezek ismertetésénél igen szűkszavú és az 561 nagy oktáv lapterjedelmű munkából csak 94 lapot szentel erre. Ez a rész tulajdonképpen tárgyának csak bevezetésére szolgál, de mégis értékes számunkra, mert kitűnik belőle, hogy a jelzett sorok a román néppel való személyes érintkezésen alapulnak. Életének közelebbi adatai is ezt igazolják, hiszen ismeretes, hogy 1724-ben kezdi iskoláit Nagyenyeden.⁴ Ott a környéken a román néppel megismerkedhetett már fiatal korában. 1729-ben a román nemzetiségű vidéki Felsőbányán tanításkodik három évig. Midőn külföldi tanulmányútajáról hazake-

rült, Bethlen Kata Hévízre (Nagyküküllő vm.) hívja meg udvari papnak. 1749-től 1769-ben bekövetkezett haláláig a magyarigeni református egyház lelkésze. Itt tartózkodása alatt fordulhatott meg a közeli Fehérváros vidékének román községeiben. Mint lelkészt első sorban a román nép vallásos szokásai érdeklik és tapasztalatait fel is használja művében.

A román néppel való személyes érintkezését igazolja az a körülmény is, hogy művében gyakran használ román nyelvjárási alakokat, amelyekhez nem juthatott irodalmi úton. Így találhatók ilyenek a szövegben: mnyirele (irod. mirele), tyerfari (irod. terfari), kalugyeros (irod. cälugär) és mások.

A román szavakat korabeli magyar helyesírással jelöli. Így írja például a fitsor, katsuła, beszerika, keszelitze, Tyivera szavakat. Ez az írásmód különben a régi román írásokban gyakori.⁵

Mint meggyőződéses humanista szívesen használja a román szavakat a latin szövegben még akkor is, ha azok közfogalmat fejeznek ki. A román szavakhoz függeszti a latin végződéseket. Így ír például: fatam, de Pomanis (pomana), popis (popa), blagoszlovatur, incredizant (incredita), sőt conspurcaverit-féle alak is található, ahol a román szón latin igekötő és rag is van.

A román szót olykor hozzáidomítja a latin szöveghez. Így használja például a naphora, (nafura), ex collatis, Preszkuris, post Pastilor alakokat.

Humanista felfogása azonban nem csupán az említett eredetmagyarázatában, valamint a román szavaknak latinként való használatában nyilvánul meg, hanem elsősorban abban is, hogy a román népszokások humanista magyarázója.

A népszokások leírása után azonnal klasszikus hasonlatokat hoz fel a latin-görög hitvilágból. Így a halott a Lethe-taván hajózik át. Az egyházi személyekről szólva felhossa, hogy a római papoknak milyen kötelességük volt. Keresi a román népszokás klasszikus megfelelőjét és utal rá: „De Metania apud Grecos videri potest Hofmann in voce Metania”. A leánykérésről szólva elmondja, hogy a kérő olyan szónoklattal kéri meg a leányt, „ac si M. T. Ciceronem audires”, vagy az alamizsnákról szólva elmondja, hogy ételféléket osztanak ki. Akár csak a rómaiak Siliciumokat, lakomákat tartanak sokféle imádság kiáltása mellett az elhunyt tiszteletére.

Ez a humanista beállítottsága azonban nem homályosítja el éles megfigyelőképességét, mert gyakran rámutat az ortodoxia szláv kapcsolataira a román vallásos szokások ismertetésénél. Észreveszi sok román vallásos szokás szláv kapcsolatát Herberstein Zsigmond: *Commentarius Rerum Moscovitarum* című munkája alapján és annak leírásaira így hivatkozik: De quibus ita Sigis. Herberstein. „A román vallásos szokásokat össze is hasonlítja az oroszokéval (a Moszkovítákéval) és ezzel a munkamódjával az összehasonlító néprajz elmunkásának kell tartanunk.

A román nép vallásos életének leírásánál nem csupán a hivatalos egyházi szertartásokat ismerteti, hanem a népi szokásokat is. Közöttük él és így a Fehérváros vidéki román néppel alaposan megismerkedhetett, hiszen baráti szemmel tekint rájuk: „Dabo verbis amicis

¹ V. ö. Gáldi László: Magy.—rom. szell. kapes. 36. lap és Tamás Lajos: Fogarasi István kátéja, Kolozsvár, 1942. 36. lap.

¹ Teljes címén: *Brevis Valachorum: Transylvaniae incolentium Historia In qua Populi Valachici in Transylvania status civilis, et ecclesiasticus, profani item ac sacri Ritus, praecipue vero Unionis cum Romano-Catholicis inde ab anno 1698 adtentatae, et ad praesens usque tempus magno nisu variis modis procuratae Momenta enarrantur ac exhibentur. Auctore Petro Bod de Feiső-Tsernátón, Verbi D. Ministro. (Év nélkül.)*

² A fordítás nehéz munkájáért ez alkalommal is köszönetet mondok *Jedrzejowski Lajos* tanár úrnak.

³ V. ö. Gáldi László: *Magyar—román szellemi kapcsolatok*. Budapest, 1942. 29. lap. Gáldi—Makkai: *A románok története*. Budapest, 1940. Gáldi László: *XVIII. századi humanizmusunk és a románság*. Budapest, 1940.

⁴ A használt kézirat a nasszói m. kir. állami gimnázium könyvtárában van. Eredetije az Erdélyi Múzeum Egyesület kézirat. tárában, egy másolata a kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában, egy meg a Nemzeti Múzeum Széchényi-Könyvtárában van. (V. ö. Tamás Lajos: *Fogarasi István kátéja*. Kolozsvár, 1942. 7. lap és Janosó Elemér: *F. Bod Péter önéletrésze*. Kolozsvár, 1940. 53. lap.)

⁵ *Sámuel Aladár*: *F. Bod Péter élete és művei*. Budapest, 1899. és *Dr. Janosó Elemér* i. m.

eorum consuetudinem, quam habent in ea Transylvaniae parte, quae Fejér Körös adpellatur, exponentis." Baráti állásfoglalása gyakran megnyilatkozik más helyen is. Védelmébe veszi a népet az osztrák hatóságokkal, papokkal szemben is.

Sorra ismerteti az egyházi emberek ruházatát, munkakörét, életét, *templomaikat*. Ezeket lehetőleg dombra építik gerendából. A templom tetején van a harang helye, azonban megemlíti, hogy egy idő óta tornyokat is kezdenek építeni a harangnak. A templomnak szűk, alig 2 tenyér szélességű ablakuk van. Elmondja, hogy az oltárhoz az asszonyoknak belépniük csak akkor szabad, ha előzőleg háromszor meghajolnak. A templomban üléshelyek nincsenek, csak a püspök részére. A betegeknek és aggoknak támaszkodó rudak vannak, amelyekre a hönukkal ráereszkednek. A templomot sok viaszgyertya világítja meg az Istentisztelet ideje alatt. Ezeket a gyertyákat ajándékozás útján, vagy a bűnös emberektől kapják. Utóbbiak bűnükért való feloldozásuk fejében bizonyos súlyú viaszt kötelesek a papnak beszolgáltatni.

A *tókat* (rom. irod. toacă jelzőfa, harangpótló) többre becsülik a haragnál és különösen a husvéti böjt idején van nagy szerepe. Krisztus feltámadása előtti éjszakán a templomudvaron összegyűlnek a legények és állandóan ütök. Közben gondosan őrködnek, mert néhányan arra törekednek, hogy ellopják a tókat. Ha ez észrevétel nélkül sikerül, akkor az illetőnek, aki elvitte, egész életében nagy tekintélye lesz. Az örök ekkor visszavásárolják annyi, különböző színre festett tojással, amennyi a deszkára (tókára) ráfér. Ezenkívül még bort vagy pálinkát is fizetnek a tolvajnak. Ha sikerül elfogni, akkor könyörtelenül hegyben hagyják botjaikkal.

A *böjtkről* szólva elmondja, hogy készítenek egy *Keszeltze*⁷ (rom. irod. chisălița, r. keszölce) nevű ételt. Víze előzőleg ecetbe mártott kenyeret tesznek, majd káposztát és más zöldségfélét, mint lencsét, zöldbabot. Ezt megfőzik és olajat tesznek rá. Kenyeret ritkán esznek, inkább törökbúzából vagy még inkább kölesből készített vastag kását kedvelnek. A köleskását olajjal, mézzel, káposzta- vagy más levessel, ha egyéb nincs, csupán vízzel eszik. A husvét előtti böjt első hetét *szeptemune albe* (rom. irod. săptămână alba „fehér hét”-nek nevezik, mert akkor tojást, mindenféle tejfélét, sőt halat is ehetnek, amitől különben majdnem az egész böjt ideje alatt tartózkodniuk kell. Más fontos böjtként a karácsonyi böjtot említi *Post lui Kratsunului* (helyesen: postul Crăciunului) néven.

A Fehérkörös vidéki románok *házassági szokásait* részletesebben ismerteti. A román parasztnak szokásait e téren igen gazdagok babonákban. Ezek vidékenként változnak. Itt megjegyzi, hogy a műveltebbek kezdik elhagyni a babonákat. Az esküvőket rendszeren a farsang ideje alatt tartják. A vőlegény előzőleg a barátai közül módja szerint több vagy kevesebb *Kuskri-t* (rom. irod. cuscii „örömszülők”. Tévedés vagy régi népnyelvi jelentésben) választ. Ezek közül a tekintélyesebb neve *Nanas* (rom. irod. nănaș „násznagy”). Őt egész életükben szülőknek kijáró tiszteletben részesítik. A második kérő a *Greitor* (Paracletus „beszélő”. Hibásan *Gresitor* alakban.) Ezekből az ünnepélyesség emelésére többen is lehetnek. A vőlegényt *Mnyirele*

(rom. irod. mirele)-nek nevezik és a többenél jobb ruhát, fején kalapot hord. A kalapot sokszínű virágkoszorú, vagy gyöngykorona díszíti. Így felöltözve jár az utcán. A vőlegény mindig a menet közepén van és senkinek sem köszön, a kalapot nem veszi le a fejéről még a leendő apósának a házában sem. Mikor a vőfélyek a leányért mennek, akkor a Greitor beszédben dicséri a vőlegény személyét és vagyonát. Ha szívesen fogadják, akkor a leányt (*Fatam*) kihívják, hogy megnézzék. Ha a menyasszony kijön, akkor vele együtt kimennek a *Kuskri-k* a szabad ég alá tárgyalni. Künn a vőlegény kérését adják elő. Ezután visszamennek a házba és a leányt megkérlik szüleitől. Ha odaigérik, akkor mindjárt el akarják vinni. A szülők azonban megtakadják ezt és ekkor megállapítják az időpontot, amikor a menyasszonyt a vőlegény házába viszik. Ezzel haza mennek és a megbeszélte időben a kérők újból elmennek a menyasszonyhoz, most már többen és egy muzsikust is visznek magukkal. Ez azonban nem Guido Aretinus do, re, mi-je szerint muzsikál, hanem a juhászoknál szokásos sípot fúj. A leányos háznál beszédet mondanak és a leányt kérik mint sajátjukat (odaigértet). Ha megkapják, akkor a két kérő közül az egyiknek a lovára, vagy ökörszekérré teszik még mielőtt megesküdtek volna, vagy fátylat kapott volna (copulatam vel velatam). Nagy örömmel vágnak neki az útnak, a többiek két sorban követik. A falu közelében hangosan énekelik ezt a dalt: *Ei nam si dei nam Fitsore etc.* (Megromlott szöveg. Valószínűen: Eu n'am si de-i⁸ n'am fiore „nekem nincs és ha (de) nekem sincs, te legény?”) A muzsikus nagy ordítást és zenélést csap teljes erejéből. A vőlegény házához érve, hívják a papot. Mikor a pap megérkezik, a menyasszonyt és a vőlegényt a ház közepére vezetik, egy sing új posztóra (super ulnam telae novae) állítják és a násznagy koszorúkat tesz a fejükre. Ezeket erre az alkalomra szokták tartogatni. Levelkekből, virágokból és viaszból (művirág) készítik ezt a koszorút. Ezután a rendes egyházi eskü következik. A posztót, amely a lábuk alatt volt, két garassal (cum duobus grossis) fizetségül kapja a pap fáradságáért. Az esküvő után a menyasszonyt és a vőlegényt örömmel adja át a násznagy a kérőknek. Ezt az egész szokást Cunnunie (rom. irod. cununie) esküvőnek nevezik.

A szertartást a lakoma követi tehetségük szerint. Este aztán a menyasszony aludni megy, de nem a férjével, hanem az első éjjel az anyósával, aki a menyasszonyt azután a vőlegénynek dicséri.

A következő napon visszajönnek a kérők, hogy a menyasszony fejét befedjék (velaturi nuptam). A kertben egy gyümölcsfa ágára ráakasztják a menyasszonyi fejdíszet. A menyasszonyt a fa alá állítják és az asszonyi fejdíszet teszik a fejére (ornamentum capitis muliebre imponentes). A fának azt az ágát kivágja ezután a vőlegény, amelyen a leány fejdíszre van. Ezután evéshez és táncoláshoz fognak. Ekkor megérkeznek a *Tyerfari* (rom. irod. terfari „vőfély” mai jelentése. Latin magyarázata szerint nuptae parentes) örömszülők, rokonok, szomszédok, akiket örömmel fogadnak. A vendégek ajándékokat (ruhaneműket) hoznak. Az étkezés végén elmaradhatatlan egy *Catarigia* nevű vastag étel (cibus congelatus; talán fagyott étel: kocsonya).

A templomban az esküvő lefolyása a következő: A násznagyok a fiatalokat közrefogják és a vendégekkel

⁷ V. S. Căbac A.: Dictionnaire d'etymologie dacoromane. Francofort s/M. 1879a címszónál.

⁸ A magyar *de* a román nyelvjárásokban ma is használatos jövevényszó.

együtt a templomba lépnek, kezükben égő viaszgyertyákkal. A pap szertartási ruhába öltözve, kezében a füstölővel és a szent könyvvel kilép a szentélyből és az emberekre pillantva megkérdi: „Mi van? Miért ez a nagy gyülekezet, ez az ünnepélyesség? Talán valamilyen nagy ünnep van ma, vagy esküvő, vagy valamilyen vásárlást ünnepelnek?” A násznagy válaszol nagy alázattal: „Esküvőt ünnepelnek és ezért jöttek a papi megszentelésre.” A pap beleegyező választ (bine „jó”) ad, majd megkérdi a vőlegényt, hogy mással nem él-e házasságban. A vőlegény azt feleli: „Nem, Krisztus a tanúm!” A násznagyok is megerősítik ezt azzal, hogy az eljegyzés óta mindenfelé érdeklődtek, de semmi afféjét nem tudtak meg, ami az esküvőt akadályozná. A pap tovább kérdez: „Talán azt várja a vőlegény, hogy a menyasszonytól nagy vagyont kapjon?” A vőlegény azt feleli, hogy szereti a menyasszonyt és azért akar megesküdni vele. Miután a menyasszonytól megkérdezi, hogy szülei beleegyezésével akar-e megesküdni és erre igenlő választ kapott, akkor kezdődik az egyházi szertartás. A szertartás végén két különböző virágokból font koszorút hoznak, amelyeket a Szentírásra tesznek. A pap megáldja, majd keresztvetés után az ifjak fejére helyezi. Ezt követően úrvacsorát oszt. Egy tálcán négy szelet, mézbe és borba mártott kenyeret hoznak. Egyik szeletet a férfitanú szájába teszi, az leharap belőle. A másikat a vőlegény kapja. A harmadikat a menyasszonynak és a negyediket a nőtanúnak nyújtja. Ezután folytatódik az egyházi szertartás.

Ha a románoknál gyermek születik, akkor a bábát, románul *Mosa* (rom. irod. moaşă)-t, elhívják a szülő asszonyhoz. A bába azonban nem érinti meg a gyermeket. Erre rendszeren nincsen is szükség, mert a román asszonyok erősek és könnyen szülnék. A bába először szerez a házban egy fateknőt, azt megtölti vízzel, kap 1 és fél krajcárt (crucifero). Ezeket elviszi a paphoz, átadja a pénzt és kéri, hogy szentelje meg (blagoszovare) meg a vizet. A szentelt vizet visszaviszi az asszonyhoz, megmossa vele a gyermeket és az asszonyt is. Ezzel kezdődik a bába munkája. Utána még rendszeren egy hétig gondozza a gyermeket és az asszonyt.

Ha a szükség (a gyermek betegsége) nem kényszeríti hamarabb, akkor 8 nappal a gyermek megszületése után az apa meghívja a volt násznagyát, akit atyjaként tisztel és a papot. A pap megkereszteli a gyermeket és a násznagy — most már keresztkoma — különös figyelmébe ajánlja. Az ő gondja a gyermek vallásos nevelése és őt is olyan tisztelet illeti meg (ut Pater maior) a gyermek részéről, mint a szülőket. A keresztelési szertartás után a pap levágja a gyermek haját, majd viasszal összekeverve a templom falára ragasztja (eosque cerae intricatios parieti Beszericae agglutinat).

Az áldozást *communicatura*. (rom. irod. cuminecătura) -nak vagy *naphora* (rom. irod. nafură, szentelt kenyér) -nak nevezik. Az áldozáskor kis kenyérkéket, *Preszkura* (rom. irod. prescură) ,megszentelés előtti kenyér) -t sütnék az asszonyok és özvegyek, akik már az aggkorhoz közelednek, szent életűek és a földi dolgoknak már búcsút mondtak. Hasonlóan van az oroszoknál is (apud Moszkovitas), akikről báró Herberstein ezeket írja: „A preszkura-készítők (Proskurniceae) öreg asszonyok, akiknek már nincsen menses-ük. Ők sütik az áldozáshoz való kenyeret, amelyet proscura-nak hívnak.” Azokra a kis kenyerekre, amelyeket a paphoz a templomba visznek és ilyen szent használatra szántak,

bizonyos jeleket⁹ nyomnak nyersen. Ha megsültek, kivesszik a megjegyzetteket a kályhából és egy tálcára teszik. A tálcá mellé az oltárra egy borral teli kehely kerül. Aki áldozni akar, az kilép a gyülekezetből. Háromszor kell *matania*-t (rom. irod. mătănii) csinálnia, vagyis magát a földre dobni és a földet csókolni. A pap egy darab szent kenyeret, amelyet a tálcáról vesz el, belemárt a borral telt kehelybe és az áldozó szájához teszi. Ezután az illető elmegy az oltártól. Az unitusok erjesztés nélküli (kovásztalan) kenyeret használnak, a nem unitusok (ortodoxok) erjesztett. A preszkurát borba mártják és nagyescütörtökön szentelik meg az egész évre valót. Ha a szükség úgy kívánja, akkor a haldoklónak otthon szolgáltatják ki. Mielőtt a beteg szájába tenné, a pap a kenyeret vízbe mártja, hogy könnyebben tudja lenyelni.

A gyónás neve *szpovedania* (rom. irod. spovendania) és akkor szokásos, ha bőjt idején zsíros ételt eszik valaki, vagy valamilyen bűnnel beszennyezi magát a hívő. Ebben az esetben a papok a bűn beismerése után vezeklést, *canon*-t rendelnek el. A vezeklés helyett egy bizonyos súlyú viasz beszolgáltatását is megszabhatják, mert templomgyertyáikat viaszból készítik és így jelentős mennyiségre van szükségük. Így tehát a bűnöket egy bizonyos súlyú viasszal váltják meg, de régebben megparancsolták a papok azt is, hogy a vezeklő egy bizonyos mennyiségű földet nyeljen le ételbe keverve bűnei bocsánatára. Akik szegények voltak és bűneiket nem tudták pénzen megváltani, azok kénytelenek voltak a földet nyelni.

A testi vezeklés más formája a bőjten kívül a hajlongás. Kis és nagy hajlongást ismernek. A kisebb abban áll, hogy az illető fejével a földig hajol és a földet megsókolja. A nagyobbat úgy kell végrehajtani, hogy a vezeklő láb- és kezűjjon állva homlokával a földet érinti, vagy pedig a templomajtótól térden csúszik az oltárig, ott láb- és kezűjjon állva a homlokával az oltárt érinti. Néha százszor és ezerszer teszik meg ezt egymásután, aszerint, hogy mekkorák a bűneik. Nagy bűnök esetén veréssel is büntetnek. Így pl., ha az asszony férjét hűtlenül elhagyja, vagy házasságtörést követ el. Ekkor alfelére nagy, csattanó ütések mérnek (bene sonantes natibus infligunt plagas) mindaddig, míg meg nem fogadja, hogy visszatér férjéhez és tisztességes házastársi életet él. Súlyos bűnök miatt ki is átkozzák az embereket. A kiátkozottat *aforiszit* (rom. irod. afurisit „átkozott”) -nak nevezik. Az illetőnek nem szabad senkivel sem beszélnie, teljesen magára hagyják, mindenki elfordul tőle.

A románok *halotti és temetkezési szokásai* igen gazdagok és soktélék. Ha valakiről nyilvánvaló, hogy a halál győzedelmeskedik rajta, akkor elhívják a papot. Ő ajánlja a haldoklót Isten kegyeibe. A kezébe égő viszgyertyát és egy kis pénzdarabot ad, amely egyúttal a Lethen¹⁰ átvívó hajóra útiköltségül szolgál. Erről a szokásról a műveletek semmit sem tudnak. A műveletlen románok azt mesélik, hogy az út a hálalba nagyon sötét, amelyen haladnia kell a haldoklónak. Ezért kapja a gyertyát. Ezt az utat egy kis pénzdarabból álló útiköltség nélkül nem teheti meg. Ezért nagyon boldognak tartják azt a halottat, aki kezében a viasz gyertyával és a pénzdarabbal hal meg. Aki ezek nélkül hal meg,

⁹ V. 5. Diakonovich C.: Enciclopedia română. Nagyszében, 1904. 667. lap. Ma pecsételik a jelt reá.
¹⁰ A római hitvilágból vett kép.

annak nehezen kell magát a nyugodt kikötőig átküzdnie. Az ilyeneket nagyon kevés ceremóniával, vagy teljesen ceremónia nélkül temetik el.

Ha a beteg meghalt, akkor halotti ruháit a mellette levő padra teszik, a fejéhez, meg a kezébe pedig egy viaszgyertyát helyeznek. Ha a koporsó elkészült, akkor beleteszik a holttestet és keresztalakban, a lábához, a fejéhez és két oldalához egy-egy égő viaszgyertyát tesznek. Ezek mindaddig égnek, amíg el nem temetik. A sírt, valamint a leeresztett koporsót teleszórják illatos füvekkel és virágokkal. A temetés az elhunyt vagyoni viszonyai szerint nagyon különböző. A gazdagoké több, a szegényeket kevesebb ceremóniával temetik el. A gyermekek temetése is más, mint a felnőtteké. Ha gazdag ember hal meg, akkor a papok a halottas házhoz mennek és egész éjjel éneklő hangon olvassák az Evangéliumot, többnyire Krisztus szenvedésének történetét kevés megszakítással a temetésig. A temetés előtt a papok kereszttel, szent ruhákban lépnek a halottas házba. Ott a halott legközelebbi rokona a papoknak és minden belépőnek égő viaszgyertyát ad a kezébe. Ezután a papok a szertartáskönyvből mormolva olvasnak fel. Egyik pap viszi a füstölőt és a koporsó lábához állva, éneklő hangon mondja: „Uram, szabadítsd meg a Te Demeteredet a pokol torkából, mert az ördög karmaj közé került!” Ezután leteszi a füstölőt, énekel, felszítja újból a tömjént és az előbbi mondást hétszer elismétli. Ezalatt az énekesek (Daszkeli) ugyanannyiszor ezt éneklik: „Jó vagy Uram és a Te szavad azt mondja, hogy parancsolataidat megtanuljuk.” Ezután a koporsót kiviszik a házból és az ajtó előtt állítják fel. Itt a halott ismerősei csókolgatják a halottat. Azoknak, akik a halottat csókolgatják, a koporsó fölött kis ajándékokat osztanak szét. Közben a papok énekelnek és füstölnek. Ezt útközben is háromszor ismétlik. Ezalatt a halott barátai a koporsóvívőknek pénzdarabokat és kendőket (strophíola) adnak. Ha a halottat a templomba is viszik, akkor ott gyászistentiszteletet tartanak, de a koporsó közben még mindig nyitva van. Ekkor a pap a füstölővel megkerüli a koporsót és a halott rokonai csókolgatják a pap szent ruháit.

A temetőben a koporsót a nyitott sír elé helyezik és a halott mellé teszik a keresztet. Ekkor az emberek leteszik a keresztet és sorban csókolgatják. Ezért a legközelebbi rokonoktól pénzt kapnak. Néha nagy igyekezettel futnak össze és arra törekednek, hogy mielőbb megcsókolják a keresztet és a jutalmat megkapják. Ha kifogy a pénz, befejeződik a csókolás. A pap kezébe ezután egy üveg bort adnak. Ebből a halottra keresztalakban tölt. Ekkor lezárják a koporsót, a pap veszi az ásót és a sír négy sarkára az ásóval keresztet vet (crucem efformat). Végül leeresztik a koporsót és földdel befedik. Egyes helyeken a sír felett temetési ajándékként (munera sepulcralia) juhokat, kecskéket és egyebet ajánlanak fel (offeruntur) és osztanak szét a szegények között.

Szegény emberek temetésén mindez hiányzik. Csupán módjának megfelelő szertartást tartanak. A halottat a temetőbe viszik és ott orrhangú, unott énekkel elföldelik. Ezután a gyászoló közönség a templom előcsarnokában (in atrio Templi) üve kenyeret, bort, főtt és mézzel kevert búzát fogyaszt el, majd jóllakva hazamegy.

Az énekes temetésért a királynő rendelete alapján

¹¹ Ma gyiák (m. diák).

kötelesek egy forintot fizetni, tíz miséből álló temetésért két forintot és húsz krajcárt (cruciferos), negyven miséből állóért, amelyet Szerendár-nak hívnak, 9 forintot és 30 krajcárt fizetnek. De erre a népet nem lehet kényszeríteni, ha önként nem hajlandó.

A hegyek között levő, vagy a tartomány szélein elterülő falukban meg lehet figyelni, hogy babonából és tudatlanságból a nép között szokásos lett az, hogy az elhunyt rokonai a pappal azon egyezkednek, hogy a halottnak a mennybe való bejutásáról őket biztosítsa. Megegyezés esetén a papok egy ideig imádkozva a mezőket és a hegyeket járják és mikor jönnek látják, a halott rokonaihoz visszatérnek és a boldogság jeleit hozzák (signa beatificationis adferunt) és erősítik, hogy a mennybe biztosan bejutott az illető. Megegyezésük szerint szép fizetést (pretiumque laboris et indicationis bene magnum accipiunt) kapnak fáradságukért és jó hírükért. Midőn egy alkalommal Kővár megyében egy papnak szemrehányást tettem, hogy miért teszik ezt, miután jól tudják, hogy valótlan és így miért tartják a népeket ilyen tévelygésekben, azt válaszolta: „Tisztes-séges évi munkámért a nép nagyon keveset, vagy semmit sem fizet és nem is lehet arra rávenni, hogy fizessen. Amit tehát nem tudok közvetlenül megkapni, azt kénytelen vagyok közvetett úton, ilyen módon kicsikarni (extorquere).” Ez azonban csak olyan helyeken történik meg, ahol a földi hatóságok távol vannak és így a lelkipásztoroknak hatalmukban áll a nép tudatlanságát kihasználva juchaikat (nyájukat) nem csupán megnyírni, hanem bőrüket is lehúzni.

A temetőben a sírhant fölé keresztet állítanak néha felírással, olykor fehér vagy fekete lobogóval ellátva. A sírhantot virággal, koszorúkkal és zöld lombokkal díszítik. A domb fejéhez (ad caput tumuli) egyes helyeken agyagedényekben szilvát, szenet (prunas, carbones etc.) hoznak.

Az első könyv utolsó fejezetének címe (*De pomanis* (rom. irod. *pomană*) és az alamizsnáról szól. A szó eredetileg megemlékezést jelent. Általában azt a szertartást jelöli vele a románok, amelyet az elhunyt emlékeztére ünnepélyesen fogadnak és tartanak meg. Ha ugyanis a temetés megtörtént, akkor a templom körül, vagy a halottas háznál gyülekeznek és bőségesebb vagy szegényebb vendégséget ülnek. Koldusoknak, betegeknek kis süteményeket (tortulas), kenyeret, húst, bort és egyebet osztanak szét. Sokféle imádságot mondanak és zajos mulatságot tartanak ilyenkor az elhunyt tiszteletére és lelkének vigasztalására. Negyven nap elteltével ismét vendégeskednek. Ez abból áll, hogy a halott utáni örökös házában összejönnek, az asztalt megterítik és égő gyertyákkal rakják meg. Egyes helyeken egy levágott fa ágait mindenféle gyümölcsrel: almával, körtével, szilvával, dióval, kaláccsal, égő viaszgyertyával díszítik és a szoba közepére állítják. A papok az elhunyt emlékeztére felolvassák a szentírásból, a résztvevők pedig imádkoznak. A szertartás végén a fát megrázzák és a gyermekek és mások a lehulló gyümölcsöt felszedik és megeszik. A meghívottak esznek az asztalnál, a szegényeknek pedig kenyérből, húsból, ételkből, borból álló alamizsnát osztanak szét. Ezek így kiáltanak fel: „Isten bocsássa meg a bűneit!” Egy év múlva ugyanezt a szertartást újból megtartják. Ezekről a vendégeskedésekről ritkán marad el a főtt, mézzel meglocsoló búa, amelyet szétosztanak és jó étvágyal fogyasztanak el.

Minden jótéményt, amelyet nem ír elő bizonyos törvény és amely a legközelebb álló javát szol-

gája, tágabb értelemben vett pomának hívják. Így hívják azt is, ha vízben szegény vidékre kútatásnak. Hasonlóan pomana az is, ha sátrat készítenek és abba alkalmas edénybe vizet tesznek, hogy az utazástól kifáradt vándorok az árnyékban felüdüljenek és szívüket egy korty hideg vízzel megerősítsék. Valóban szívesen gyakorolják ezt a szokást. Akik ajándékozásban, jótéményben részesülnek, így szólnak: „Domnezeu iarte peccata” (rom. irod. D-zeu iarte peccate), Isten bocsássa meg bűneit, természetesen annak, aki a pomana

adta. Mások viszont megemlékezésül a keresztútakra, útkanyarodásokra vagy a hegyek csúcsaira fából vagy kőből keresztet állítanak. Mások harangot vásárolnak, a gazdagok templomot építtettek, kolostort alapítanak és rendeznek be.

Ezután következik a munka második része: a román egyházaknak a református és a római katolikus egyházakhoz való viszonyáról.

Dr. Inczei Géza

K Ö N Y V S Z E M L E

GUNDA BÉLA: MAGYAR HATÁS AZ ERDÉLYI ROMÁN NÉPI MŰVELTSÉGRE. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 2. szám. Szerkeszti Gunda Béla. Kiadja a Magyar Kir. Ferenc József Tudományegyetem Néprajzi Intézete. Kolozsvár, 1943.

A nyelv- és történettudomány területén végzett kutatások mellett égetően szükség volt a román népi műveltségről szóló ismereteink gyarapítására, tisztázására is. Az erre vállalkozó munkának nagy nehézségekkel kell megküdenie, mert a román uralom alatt az Erdélyben virágzó magyar irodalom mellett alig alakult ki magyar tudományos élet. Ha folyó is gyűjtőmunka, az elszigetelt jelenség volt és így nem terjedhetett ki rendszeres anyaggyűjtésre. Történt ugyan kísérlet arra, hogy az érdeklődést a néprajzi gyűjtésre terelje V. ö. Az Út könyvtárának 3. számát Ethnographus: Néprajzi feladatok Erdélyben. Kolozsvár, 1923. Megjelent e munka 1930-ban is. Roska Márton: Néprajzi feladatok Erdélyben. Magyar Nép Könyvtára 42. szám. Az Erdélyi Fialatok Falu Füzetek s a Nagy Ödön által irányított gyűjtőmunkát. Nagy Ödön: Téli néphagyományaink. Néphagyomány Füzetek 1. szám. Ifjú Erdély kiadása Kolozsvár, 1938. Nagy Ödön: Tavasz néphagyományaink. Néphagyomány Füzetek 2. szám. Ifjú Erdély kiadása, 1939.), de nem volt tanszéke a magyar néprajznak és így nem nevelődhetett olyan fiatal kutatónemzedék, amely Erdély sajátos néprajzi problémáinak vizsgálatára szentelte volna életét. A sajátos problémák között első helyen áll a románság néprajzi problémáinak feltárása. Az ebben való jártasság erdélyi kutatómunkánál nélkülözhetetlen.

Ezért örömmel kell üdvözlőnünk a szerzőt, a kolozsvári egyetem néprajzi tanszékének tanárát, akinek előtünk fekvő tanulmánya, más román vonatkozású dolgozatával (Gunda Béla: A déli Kárpátok román népi műveltségének balkáni kapcsolatairól. Bpest, 1941.) biztosíték arra, hogy a kolozsvári egyetemi ifjúság a románság néprajzi kérdéseivel behatóan foglalkozik.

Az említett előmunkálatok hiányos volta ellenére a néprajzi kérdések hatalmas területét tekinti át a szerző.

Széleskörű irodalomra, valamint személyes gyűjtőmunkára támaszkodva fejti ki a megállapításait.

Munkája elején a településföldrajz eredményeire támaszkodva a magyar és román települések közötti övezeti és műveltségbeli különbségekre mutat rá. A magyarságnak a síksági, dombvidéki övezetben való elsőbbségét a hely- és dülönév anyag magyar volta igazolja. A román eredetű helynevek főleg a havasi részekre korlátozódnak. A román vándorlás iránya a hegyekből a lapály felé történik és a vándorlásuk közben érintkeznek a magyarsággal. Ez az érintkezés termékenyítő hatással van a románokra, amint azt a népi műveltség különböző területe mutatja.

Az erdélyi románság földművelési terminológiájának számos magyar jövevényszava igazolja, hogy ez a hatás a szénagazdálkodásra, szántásra és a gabona elraktározására is kiterjed. Ez a hatás azonban nem csupán nyelvi síkon mozog, hanem az eszközök alakjaiban is megnyilvánul. Az erdélyi románok kerülő- és váltókelei rajtuk kívül csak a magyarság legjellegzetesebb területein ismeretesek és a románság ősi, kezdetleges, a pásztortanyák körül még ma is folytatott kapásjellegű földművelése mellett nagy haladást jelentenek.

Ezután a román pásztorkodás magyar kapcsolataira mutat rá. A román pásztorkodók gyakran működnek magyar gazdáknál, így Torda városa 1711. határozatával román pásztorkodók letelepedését engedélyezi és a juhok őrzésével bízza meg őket. Megfordulnak a Magyar Alföldön is, ahol jó téli legelőterület található. Így Karcag város 1755. évi tanácsjegyzőkönyve szerint a város határában székelymegyei románok telelletik nyájakat, de megfordulnak Debrecen városában is. A vándorpásztorok ilyen alföldi legeltetése a téli legelőszükséglet hiányának a következménye, amelynek megfelelője más oldalról az erdélyi magyar gazdáknak nyájaikkal a román Alföldre való vonulása.

A román-magyar érintkezésre és a magyar művelődési hatásra sok más alkalom adódik. A bihari románok fajúikkal Debrecenig, Szolnokig, Szegedig eljártak és faluról-falura, városról-

városra hordták a dézsákat, vedreket. Az edény ára főleg gabona: tele öntik búzával vagy kukoricával. Így házalnak aszalt gyümölcssel, kecskeszorból készült kesztyűvel, fenyőszurokkal. E vándorlás alatt számos magyar hatás éri őket.

Érdekesebben mutat rá a szerző a román pásztorkodásnak a magyartól eltérő, jellegzetesen hegyi voltára. A hegyekben történik a tej feldolgozása, a sajt készítése, elentéiben a magyar pásztorkodással, amely síksági jellegű. A tej feldolgozása a magyar pásztorkodásnál kisebb jelentőségű.

A továbbiakban a szerző a magyar népviseletnek a románra gyakorolt hatásáról ír. Megállapítja, hogy a hagyományos román formák elhagyását magyar elemek átvétele követi. Ezeknek az elemeknek az átvétele fokozatosan megy végbe, átmeneti, kevert alakok keletkeznek. Így az ingek román szabásmintáját még megtartják, de már magyar díszítések láthatók rajta. Ez a hatás a románságnak a magyar elemforma felé való igazodását jelenti és nem csupán morfológiai átvétel. E kettő között a szerző pontos határvonalat húz. Rámutat arra, hogy C. Petreanu Influence de l'art populaire des Roumains sur les autres peuples de Roumaine et les peuples voisins című tanulmányában az egyes román elemeknek az erdélyi népművészetben való átalakulását, feloldását nem veszi figyelembe, valamint azt a körülményt, hogy a magyar népi műveltség organizmusában változást nem okoznak.

Ezután bemutatja a szerző a balkáni elemeket a román házában, valamint a települési formákban. A Vuia által'casă cu cămară (maison a cămară) típusnak nevezett ház jellegzetes elemeivel együtt s a hunyadi, krassószörényi, a móc, stb. szétszórt települések balkáni eredetre mutatnak.

Más balkáni elemeket is hoz fel a szerző. Ilyenek a kupa'akú tetővel épült kőkunyhók, a madáresőrforma szájjal épített pásztorkodócsanakok és a kukoricacséplő kosarak.

Érdekesek megállapításait a guzsalyformákról is. A magyarság talpas és rúdguzsalyai a románságnál csak a magyarsággal érintkező területen használatosak, ezzel szemben a jellegzetes

rövid, mozgás közben is használható különböző guzsalyformák ornamentikájukkal balkáni eredetűek.

A szerző alapvető munkája kiterjed a népi kultúra minden jelentős ágára és ezzel összefüggő, áttekinthető kép kialakítását teszi lehetővé. Ezenkívül a későbbi részletkutatások számára olyan vezérfonalat jelent a munkája, amelynek az alapján ennek a bonyolult területnek részletkutatói osztályozást nyerhetnek és amelyet kiindulópontul használhatnak.

DR. INCZEFI GÉZA.

LÉVAY ENDRE: DÉL KAPUJÁBAN. Senteleky Társaság kiadása.

Maga a szerző két részre osztja fel tanulmánykötetét. Az elsőben — *Harc és holnapért* a címe — általánosabb problémákkal foglalkozik, a másodikban — *Magyar Kánaán — Magyar temető — egyes bácskai falvakban végzett kutatásairól* számol be. Első benyomásunk: világos, tiszta fej, kitűnő szem, alapos képzettség és tájékozottság jellemzi a szerzőt. És bátorság, egyenesség. Nem a felszabadulás görögütözes világa ez: a valósággal való hátor szembenezés. Az ismertető legszívesebben kivonatolná az egész könyvet, annyi benne a megszívlelendő megállapítás. A délvidekiekkel foglalkozók számára Léway e könyve nélkülözhetetlen. Ebből a szempontból főleg a „Magyarok a déli végeken” c. tanulmányát emeljük ki. Nagyvonalúság van benne, uralkodás a földelgözött anyagban és problémákban, a lényegyet kiemelő és tömörítő erő, őszinteség és még egy: az elszakított déli végek mai harmincévesei lelki világának kulcsa. Ujból csak hangsúlyozzuk, mennyire tárgyilagos, mennyire a kívülálló helyzetébe beleilleszkedve tudja látni a dolgokat, noha bennük élte meg az elszakított két évtizedét maga is. A szavahibető ember szól hozzánk, amikor mondja: „A délvideki magyarban ma jóval több a tárgyilagos kimértég, hűvös gondolkodás, mint a pátoz és a romantikus érzélgőség. Kultúrájuk és gyakorlati munkájuk ezt a szellemet tükrözi, lehet, hogy sok-sok formai szépséghibával, de őszinte és becsületes szándékú mélymagyar tartalommal.” Itt legfeljebb szókézletének egyik jelzőjét hibáztatjuk. Az újabban felkapott mély- és hígmagyar megkülönböztetés nem szerencsés, a mellett éket var a magyarság közé. Különbö is logikailag sem állja meg a helyét az ellentétpár, mert a melynek az ellentéte nem a híg, hanem a magas, a hígnak viszont a sűrű. Következésképp így kellene mondanunk: sűrű- és híg magyar, vagy mély- és magas magyar. Ugyanígy megakad a szemünk az anyaország szón is, amelynek élet a szerző idézőjelel csökkentti. Bácska éppúgy anyaország, mint teszem azt Pest megye vagy Zala. Szóhüvelyezésnek látszik, pedig elvi állásfoglalás van mögöttük.

A „Mi, délvidekiek” c. fejezet a dél-

vidéki irodalom problémáira világít rá, és ad ugyanakkor plasztikus képet az eddigi helyzetéről. Igaznak és megalapozottnak tartjuk az ebben a fejezetben elmondottakat is.

A második részből hadd emeljük ki azokat, amikből példát vehetünk vagy amikre külön is fel kell hívni a figyelmet. Az apatini német gimnáziumban a tandíjat a szülők vagyoni helyzete határozza meg, van, aki csak 50 fillért fizet, és van, aki havonta 40 pengőt. Említsük meg a bácskertesiek példáját, akik fáradtságos úton létrehozott kertgazdálkodásuk termékeit szövetkezeti alapon értékesítik élénk bizonyítékául annak, mennyi élelmosság, kereskedelmi rátermettség és közösségi érzés van magyar fajtánkban. Végül hadd álljon itt jövőbemutató tanúságul a magyar Doroszló és a szerb lakosságú Sztapár testvérisége. A 48-as harcokban a szenttamási szerbek kegyetlenségét megtorlandó Sztapárt is halálra ítélték. Ekkor megjelent a doroszlói magyarok küldöttsége, és kegyelmet kért a sztapáriak részére. A hálás sztapáriak viszonzásul a 18-as összeomláskor bevonuló szerb katonaságot Doroszlón fogadták, 41 husvétján pedig a doroszlói magyarok küldöttsége várta a szabadító magyar hadsereget Sztapár községében. Állandóan segítik egymást. Egy szerb költő meg is dalolta ezt a példás összetartást és népi együttérzést.

Bácska két legnagyobb kisebbségéről vetít élénk képeket Léway: a bunyevácokról és a németsegről, természetesen a magyaroktól kívül. Legtöbbet a bunyevácoknál idézik, mintha szíve is inkább hozzájuk húzna. Ez érthető is, hiszen gyerekkorától fogva köztük él városában, Szabadkán. De érthető azért is, mert ma Léway a bunyevác-kérdés legkiválóbb magyar szakembere.

Írásain érzik, hogy különálló cikkek gyűjteménye, eredetileg nem kötetbe szánta őket. Értékéből ez mit sem von le, csak néhol ismétlésekbe kényszerül, főleg bevezetőiben, ahol rendszeren összefoglaló képet igyekszik adni pár sorban a déli végekről. Abban viszont művészi, amilyen változatosan tudja ezt tenni. Egyik-másik bevezetés pedig szépirói igényekkel lép fel mély lírájával és a táj tökéletes tömör ábrázolásával. Ilyen pl. a *Hadikfalva* és a *Bácskertes* c. fejezetek bevezető sorai. Nagyon szereti ezt a tájat és embereit, ez a szeretet tükrözik minden során. Ez az együttérző előadó modor menti meg a száraz tudós stílusától még ott is, ahol adatokat ismertet. Utolsó fejezete a legalányabb írás: látogatása parasztrokonainál Bajmokon. Ebben is az tetszett a legjobban — az együttérző szeretetben és nagy szaktudáson kívül — ami különben egész kötetét is az említett kettős tulajdonsággal együtt jellemzi: nem kapta el a parasztimádó divat szele, de az ellenkező áramlat sem: tárgyilagosan néz. Paraszt rokonaiiban meglátja „korunk magyarjainak igazi arcát... a nehézkes, halgatag, nem örökösen so-

pánkodó, hanem a legnehezebb megpróbáltatásokban is kitartóan dolgozó magyarokat.” Valóban, „a falu közelsége hitet jelent”.

Végül még egy megszívlelni érdemes igazság: „a táj és a földet köti az embert, és — a földet megtagadni nem lehet...”

ZIMÁNDI PIUS

LÁSZLÓ GYULA: A HONFOGLALÓ MAGYAR NÉP ÉLETE. (Magyar Élet-kiadás, Budapest, 1944.)

A jelenben élni és a jövőért dolgozni igazán és hathatósan csak a mult megismerésén és megbecsülésén keresztül lehet. Ez a közhely jut eszünkbe László Gyulának, a fiatal, de már is jeles történettudósnak fenti című munkája olvasásakor. Még ennek a száznak az elején is nagyon homályos fogalmaink voltak honfoglaló őseink életéről, eszmevilágáról és kulturájáról. Honfoglaláskori régészeti és történelmi kutatásunk meglehetősen fejletlen volt, néprajzi ismereteink kiaknázatlanok, illetve hiányosak voltak. Ezekhez a tévedésekhez egy kis politikai u. n. rosszmájúság is járult. A 67-es kágyezés utáni udvaroncok saját fajtájukat, a magyart, „alacsonyrendűség”-gel vádolták, hogy ezzel is hízelegjenek az udvarnak. Természetesen azóta már, ha nem is gyorsvonalon, de mégis csak odáig jutottunk, hogy ezek a fentebb említett ködösítések megszűntek. — László Gyula könyve, mint címe is jelzi, a honfoglaló magyarok életéről szól. Előjárójában történelmi megvilágításban állítja az olvasó elé a honfoglaláskori itteni faji és műveltségi állapotokat, a földet, állat- és növényvilágát. Majd az ősmagyarok életével, az u. n. „magycsalád” szerkezetével foglalkozik. Az egész mű az ezer év előtti magyarságnak, magyar népnek, magyar társadalomnak a keresztmetszete. Nagy érdeme a szerzőnek, hogy megismerteti az olvasóval a honfoglaló magyarság életét, kulturáját, bebizonyítván azt, hogy a honfoglaló magyarok semmivel sem állottak alacsonyabb fokon, mint a honfoglaláskori bármely nép. Kutatásainak eredményén és annak rendszerbefoglalásán kívül igen nagy érdeme az írónak, hogy ezt a tudományos munkát, — mert valóban tudományos munka — olyan stílusban írta, hogy azt a tudományosan kevésbé felkészült olvasó, sőt a legszélesebb réteg is, világosan megérti és átéli. Az egész munka iskolapéldája a tiszta magyar stílusnak és a magyar eszjárás érvényesítésének. Valósággal a népi irodalom művelője László Gyula és munkássága nemcsak tudományos esemény, hanem bizonyosságtétele annak, hogy Magyarországon a legnemzetibb csoportosulás a népi vonal megrementése és fejlesztése — a betűn keresztül is.

Nagyon jól választott a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, amikor László Gyula fent említett könyvét méltatta jutalmazásra. Ez a munka nemcsak az ősrégi magyar ember arculatát tükrözi híven vissza, hanem az örök magyarnak értékes vonását is megtaláljuk benne. *Doma János*

FARAGÓ JÓZSEF: ISMERETLEN KRIZAELETRAJZOK. Erdélyi néprajzi tanulmányok III.

A sokoldalú Jakab Elek 1878-ban írta meg kortársának és barátjának, Kriza Jánosnak életrajzát. Ez a sokszempontú és

gazdag dolgozat a későbbi Kriza-tanulmányozók részéről jóformán értékesítés nélkül maradt. Jakab munkájának születésére fényt vet az a három kézirat, amely most került felszínre a kolozsvári unitárius kollégium kézírattárából. Jakab, mielőtt nekikezdett munkájához, életrajzokat íratott Kriza legjobb barátaival és az így nyert adatok alapján szerkesztette meg művét. Dolgozatában azonban számos adatot kiaknázatlanul hagyott, tehát ezek a kéziratok a mai kutatók számára is új értéket nyerne. A megírás időrendjét tekintve a három életrajz közül a legelső Péterfi Sándor közhalmi unitárius esperesé. Ennek melléklete közel 120 hozzáintézett Kriza-levél. Péterfi, aki több mint félszáz évig élt a nép között Udvarhelyszéken és Háromszéken, felebecsülhetetlen szolgálatait tett püspök-barátjának és a tudományának, mint a Vadrozsák legszorgalmasabb és ugyanakkor leghozzáértőbb gyűjtője. Kéziratában eleveven számol be a diák Krizáról, a jóbarátjáról és hangoztatja, hogy Kriza, ha egyebet semmit se tett volna levelezésén kívül, máris olyan sokat dolgozott, hogy nem esoda, ha a költségre ideje alig maradt. A második életrajzíró Árkosj Dénes esperes, akinek Krizához való viszonya eddig teljesen ismeretlen. Megemlíti, hogy Kriza püspök korában úgy mondta el a templomi köszöntőket, hogy egy tenyérnyi papírra néhány főbb eszmét jegyzett és azokból gyönyörű dikciókat kerekített, logikai következetességgel. Hangoztatja, hogy Kriza a humanitás kitűnő élő példánya volt a jószívűségével minden hozzáfolyamodón sokszor a túlzásig kívánt segíteni. A harmadik életrajzban, Farkas Györgyében, nincsenek különösebben érdekes adatok. Végül az utolsó kézirat a legterjedelmesebb és a legérdekesebb. Ezt Kriza tulajdon fia, Gyula írta és értékét növeli, hogy Jakab egyáltalán nem használta forrásnak. Ez a kézirat huszonegy lapból áll és többi között beszámol arról, hogy amikor Kriza Jánost 1835-ben rendes papjává választotta a kolozsvári unitárius ekkleziája, az ősi rendtartáshoz mérten előbb a maga költéségen külföldi egyetemre akart küldeni, bővebb önképzés végett. „Az azon korbeli osztrák kormányának a németországi szabadságeszmeák terjedő miasmáitól való reszketése miatt nem lévén szabad magyar- s Erdély országú tanulónak is máshová menni, mint a Berlinben, a szent szövetség egyik tagjának városában lévő egyetemre. Kriza is Bécsből egész

Berlinig szabatosan kiírt úton ide kényeszerült menni, hol két évig maradt.” Kriza fia is hangoztatja, hogy papi s tanári hivatalos dolgokkal való túlterheltsége miatt a püspök mint író nem léphetett fel, sok időt és műgondot igénylő művekkel, bár megtette csakugyan e részben is, ami csak ideje és erejéből telhetett: többrendbeli zsinati és más alkalmi beszédei, imái, több kézikönyvei kinyomatlan vannak. Kriza az 1839-ben nyomtatásban megjelent „Remény” című zsebkönyvben öt név alatt írt, úgymint bevallott neve és Taraczkai, Vadornai, Tündeiffi, Ajtavári nevek alatt. Ez a zsebkönyv abban az időben szokatlan szenzációt keltett, a kritika is méltánylással fogadta és Toldy Ferenc különösen Krizát tüntette ki minden társai felett. A Remény további két kötetében is kiváló részt vett Kriza, ugyanakkor az Athenaeumba is írt lírai költeményeket. Székelyes ízü népdalai közül nem egy ment át mándjárt megjelenése után a nép alkára, mint a nép lelkéből termett. A „Vadrozsák” című székely népköltészeti gyűjtemény befejezését Kriza, bár előfizetést hirdett rá, részint az akkori politikai küzdelmek és törekvések, részint az érdeklődés csekélyisége miatt, boldogabb időkre hagyta, de különben is nem tudta lelkismeretesen befejezni a székely nyelvjárások és hangjelek körüli rendkívül gondos tanulmányait. Mégis a „Székely Vadrozsák” első kötete kiterjed a székely népköltészet egész körére és mint ilyen, páratlan. Nagy gazdagságú székely tájszótárt is közöl, a székely nyelvjárásokról írt értekezéssel, amelyet akadémiai díjjal koszorúztak. „Krizá nyelvész volt anélkül, hogy ilyen név lenni törekedett volna, de a székely nyelvjárásnak saját hazájában való ismertetése és a székely nyelvkinészeknek tiszta eredeti jözők és zamatukban való felmutatása és az irodalmi nyelv számára történt hasznosítása azá tette. Fia is hangoztatja, hogy Kriza terhes lelkeszi hivatála mellett alkalmi szent szolgálatakat is végzett és a teológiai tanok latinnyelvi tanítása különösen megterhelte, anélkül kénytelen volt kézikönyveket is kiadni, de dolgozott a zsurnalisztikában is. A szépirodalom muzsájával csak egyetlen érinkezősi szála maradt: „a székely népkedély örökbecsű szülemneveinek minden alakjok és színük szerint való gyűjtögetése.” Faragó József jó szolgálatait tett, amikor ismertette ezeket az eddig rejtve maradt Kriza-életrajzokat.

Nyíri Imre

később megnyirbálta azt, — értékes területeket véve el a bolgároktól. Felállította a bolgár fejedelemséget és az ugynevezett Keletrumeliát.

1908-ban sikerült Ferdinánd fejedelemnek egyesítenie és kikiáltania az új Bulgária függetlenségét. Magát cárrá koronáztatnia. De még mindig voltak bolgárlakta területek idegen uralom alatt. Ezért tört ki 1912-ben az ugynevezett balkánháború. — 1913-ban a szövetségesek egymás között összeveszttek. Sokan kerültek idegen uralom alá. Ezért ment Bulgária 1915-ben újra harcba az ellenfelekkel. 1918-ban, a veszített háború végén Neuillyben újra súlyos feltételek mellett kötöttek békét. Ekkor nehéz hadisarcot is vetettek a bolgár népre.

A világháború utáni évek igen súlyosak voltak. Gazdasági és kereskedelmi válságok egymást érték. Az ország súlyos válságokkal küzdött. Boris cár hallatlan erőfeszítései 1941-ben lehetővé tették, hogy Bulgária ismét egységessé vált. Az ország az Ochrida tóól a Fekete tengerig és a Dunától az Ágái tengerig terjeszkedett. Ezzel mutatta meg a bolgár nemzet, hogy államalkotó és életerős. Földrajzi fekvése az új államot a Balkánon első helyre pedesztinálja. Az új állam kiterjedése 152.000 négyszögkilométer. Lakóinak száma közel jár a 9 millióhoz. Határai természetes határok. Földjén hegyek, kiterjedt síkságok és halmok váltakoznak. Terményei a lakosságnak gazdag életlehetőséget biztosítanak. Folyói a Marica, Isker, Struma és a Vardar, — melyek ha nem is hajózhatók, a partjaikon végighúzóó utak miatt jelentékenyek. Különösen fontos a Struma völgye és a Várdár és Marica mentén elvonuló utak. Az ország 471 km. át a Dunára támaszkodik. Bulgária, habár sok fiát veszítette el a különböző háborúkban, — ma a Balkán félsziget legnagyobb állama. (Kisebbségben élnek itt törökök, görögök, románok, örmények, zsidók és cigányok is. Számuk csekély. A lakosság 80 százaléka földműves. Sok a kertgazdaság. Dohány, gyapot, kender, olajbogyó és füge szép termést hoz. Az állatállomány még sok kívánnivalót mutat fel. Fejlesztésre szorul. Az erdőkiérmelés, tekintettel arra, hogy az ország területének 30 százaléka erdő, — jelentékeny. A halászat is virágzó. — bányászata Európában közép helyen áll. Kőszene van. Olajforrása kevés. Az ipár gyér. Az ország gyárainak 50 százaléka élelmiszereket gyárt. — Gazdasági téren még messze elmaradt a többi európai országtól. A kereskedelem is fejletlen. A be és kivitel Bulgáriában 6—8 milliárd léva. Az utak jók. A vasútvonal hossza 5000 km.

A városok képe modernizálódik. Több nagy és élénk forgalmú városa van: Ruszcsuk, Várna, Kavala 50.000 lakossal, Plovdiv, Filipolis 100.000-nél több lakossal. — Legfejlettebb Szófia, az ország fővárosa.

FOLYÓÍRATSZEMLE

DONAUEUROPA. IV. évf. 4 füzet. 1944. április. Kárpát kiadó, Budapest. Fel. szerk. és kiadó: Dr. Zádorlaky Stettner Miklós. MIJATEV PÉTER. BULGÁRIA TEGNAP ÉS MA. A 7-ik század második felében alakult a bolgár állam. Török eredetű nép alapította. A Balkán félszigeten, — ahol annyiféle nép lakott, — neki sikerült szilárd államot alakítania. Ispenics Kán leigázta 680 körül az ittlakó szlávokat. Amde a csekélyszámú győztes bolgár törzs évszázadok folyamán teljesen felszívódott a szláv tengerben. Bulgáriának ezen a területen hivatása volt.

Az első, második és harmadik cárság idején az ország határain állandóan változtak. Az idők folyamán bolgár lobogó lengett hol az Adria, hol az Aegei, hol a Fekete tenger partján. Eszakon a Duna volt a határ. Gyakran súlyos napjai voltak Bulgáriának. Különösen nehéz volt a bizánci uralom, amely 150 évig tartott. Az ozmán felsőbbség a XIX. század második felében szűnt meg. A bolgárok kivívták szabadságukat. 66 évvel ezelőtt egyesültek az összes bolgár lakta területek. A Szan Sztefanói békében körvonalázták az új állam határait. A berlini kongresszus

Bulgária jövője az erős bolgár nép kezében biztosítva van. Elég egy sélát tennünk a megnagyobbodott Bulgáriában, hogy meggyőződjhessünk a nép életképességéről.

DÉLVIDÉKI SZEMLE. (1944. Április.)

Juhász Kálmán történetíró (és egyházi férfi): „Két délvidéki történetíró centenáriuma” címen emlékezik meg a magyar, különösen és szorosabb értelemben vett „délvidéki” történetírás két kimagasló egyéniségéről: Szentkláray Jenőről és Ortvy Tivadarról. (Tulajdonképpen hárman voltak, de a temesi születésű Pesty Frigyesről, aki 20 évvel korábban működött e kettő előtt, már ezelőtt egy évvel megemlékezett Juhász Kálmán.) Mindketten meggyeztek már a külsőségekben is — ha szabad ilyen kifejezést használni hazánk e nagyjaival szemben — hogy mind a kettő szigorúan vett délvidéki születésű pap és tanár volt. Mindketten egész életüket a Délvidék történeti felkutatásának szentelték.

Szentkláray Jenő torontali születésű volt. Első nagyobb munkája — melyet kor- és kartársával együtt indított, a „Történeti adattár Csanád-egyházmegye hajdanához és jelenéhez” c. folyóirat volt. Ez a munka a Délvidék történetéhez most is keresett forrásul szolgál. Majd később amikor patriájába, Törökbecsére került plébánosnak, kezdett hozzá „Száz év Dél-magyarország történetéből” c. hatalmas és az illetékes körök lelkesedését és elismerését is kiváltó munkája megírásához. Ezt a munkát a szorosán vett három délvidéki vármegye, Torontál, Temes és Krassó-Szörény közönsége íratta meg vele abból az alkalomból, hogy közeledett annak a történelmi eseménynek a száz éves évfordulója, hogy Mária Terézia Bánátot visszacsatolta az anyaországhoz. Ebben a munkájában Szentkláray főleg azt domborítja ki ragyogó tollával és izzó magyaroságú történetírói munkásságával, hogy „Mit tett a visszacsatolás, azaz 1779 óta a magyar közigazgatás a Délvidék felvirágztatására?”

Szentkláray műveinek és dolgozatainak Szentkláray műveiben, Juhász szerint is, nehéz eldönteni, melyik Szentkláray volt a külön, a sovíniszta magyar, a jeles történész, vagy a ragyogó tollú író? Temesvárott hunyt el 1925 október 12-én. Történetírói működését annyira becsülték a megszűllők is, hogy könyveinek és dolgozatainak értéke mind jobban és jobban emelkedett az impériumváltozás alatt. Ugyannyira, hogy ma már alig kapható egy-egy munkája. — Szentkláraynak az érdeméhez tartozik még az is, hogy évtizedekkel ezelőtt Szabolcska Mihály református pap-költővel együtt megalapította Temesvárott az „Arany János Társaság”.

Ortvy Tivadar a másik délvidéki történetíró, akiről Juhász Kálmán megemlékezik. Kor- és pályatársa volt Szentkláraynak. Mint fiatal lugosi pap-tanár, részben a már előbb említett Történeti Adattárban közölt tanulmányaival, valamint egyéb dolgozataival vonta magára az illetékesek figyelmét. A Szent István Társulat kebelére ületi, felhossa a fővárosra, hogy itt behatóbban foglalkozhasson történelmi tanulmányaival. Két évre rá már két munkáját adja ki a Tudományos Akadémia és 32 éves korában tagjai közé választja. Ez után röviddel a pozsonyi jogakadémián a

történelem tanára lesz. Főbb munkái a következők: Magyarország régi vizrajza, Pozsony városa története, a Pozsonyi kir. jogakadémia története, Mária, II. Lajos király neje. Legnagyobb munkája azonban, amelyben újat és minden eddiginél különbet alkotott: Temes megye és Temesvár város monográfiája. Ortvy-nak éppen abban van legnagyobb érdeme, mint történetírónak, hogy nem elégedett meg azokkal a munkákkal, amelyek e tárgyról eddig megjelentek, hanem már akkor irányt akart jelezni azzal a véleményével, hogy a határvidék multját a legmagasabb történelmi szempontból kell tárgyalni. A nagy általánosságok helyett a részletes, alapos és kimerítő vizsgálatokba kezdett. Megállapította, hogy a Délvidék hazánk területének letelekezés leggazdagabb területe és ezért legalkalmasabb arra, hogy képet adjon a történelmi feljegyzéseket megelőző idők embereinek életéről.

Doma János

SÜDOSTDEUTSCHE RUNDSCHAU. — (Budapest, 1944, 5. füzet.)

Fr. Riedl (Konfessionell vielfältiges Südosteuropa) Délkelet-Európa vallási megoszlásával foglalkozik. Az orthodox egyház, ellentétben a katolizmus nemzetfőlöttiséggel, nemzeti patriarchatusokban alakult ki. Elősegítette ezt a török uralom, mert népileg és vallásilag nagylelkű volt. Délkelet-Európában nemcsak a görögkeleti, hanem a luteránus, református és unitárius egyház is szolgált az elnyomott népek egyedüli szervezeteül. Ennek folytán itt az egyházakban hátra szorult a vallásos jelleg a nemzeti javára s ennek hatása még ma is mutatkozik. A török vallási tü-

relme elősegítette a „szekták” terjedését is. Ezek azonban nagyjából beolvadtak a muzulmánok közé. Így alakultak olyan izlam csoportok, amelyekben kevés a törökök száma. Délkelet-Európában 16 millió katolikus, 4 millió muzulmán van. A görögkeleti egyház 35.3 millió lélekszámmal uralkodó jellegű, főként ha Magyarországot és Szlovákiát, „mint a leendő Középeurópát” figyelmen kívül hagyjuk. Az orthodox egyházak egymás mellett, különváltan állnak. Az újabb időben kezdeményezett együttműködés gyengén áll.

Fr. Lotz folytatja Prinz Eugen und unsere Heimat c. cikkét. A herceg török hadjáratainak ismertetése után telepítési akcióval foglalkozik. A nem németek iránt való türelmességét látja abban, hogy Savoyai Jenő magyarországi birtokaira magyarokat és szlovákokat is telepített. — E. Barta—Schlüter ismerteti Edmund Kratzmann magyarországi üvegfestő munkásságát. (Illusztrációkkal.)

A Korszemle tudósítást közöl a magyarországi német népcsoport bonyhádi nagygyűléséről. A Volksbund 20.000 tagján kívül jelen volt a Német Birodalom rendkívüli, teljhatalmú küldötte is, a magyar kormány részéről Rácz Jenő miniszter és Tasnádi Nagy András. A csoportvezető ünnepi beszédében hangsúlyozta, hogy nemcsak a csoportnak kell megnyernie a magyar kormány bizalmát, hanem a kormányt is meg kell nyernie a hazai németek bizalmát időszerű politikája által. — A magyarországi Német Nőimunka-mozgalom Hitler születésnapjára ajándékként 10 vagon háztartási cikket és fehérműt küldött ki Németországba a bombakáro-sultak részére. N. B.

Ö R H E L Y

PROKOPY IMRE

A magyar nemzetiségi kérdés egyik kiváló szakértője és gyakorlati művelője költözött el június elsején az élők sorából, Prokopy Imre, nyugalmazott főispán, egykori zombori tanár, a magyar kisebbségtudomány megbecsült és nagyraértékelt szakírója. Prokopy Imre halála a Látóár kisebbségtudományi munkaközösségének is gyász; hosszú esztendőknél egyik leglelkiesmeretesebb munkatársunk volt, aki nemcsak írásaival, hanem gyakorlati tanácsaival is igen sokszor hozzájárult egy-egy elméleti kérdés eldöntéséhez, egy-egy gyakorlati munkánk megvalósításához.

Életének javarészt a Bácskában töltötte, a békeidőben Zombor városában tanároskodott, de a pedagógiai munkán kívül már a század elején fontos kultúrális munkát is végzett; ő volt az 1906-ban alakult Bács-Bodrog vármegyei Irodalmi Társaság titkára. A világháborúban az orosz harctéren küzdött hazájáért, majd a háború végével visszakérült patriájába, ahol a legnehezebb időkben vállalta a megye főispánságát. A szerb megszálló hatalom ekkor internálta Prokopy Imrét s hosszabb időt kellett Szerbiában töltenie.

A békekötés után ő is a kisebbségi sorsba kerülő délvidéki magyarság lelkes harcosa volt s midőn az első alkalom kínálkozott a jugoszláviai magyarság politikai küzdelmeinek megindítására, ott volt az élők sorában, akik megalakították a Magyar Pártot. Mint főtitkár esztendőknél keresztül szervezett, lankadatlanul dolgozott, buzdított, cikket írt, lelkesített, mindaddig, amíg az idegőrlő munka aláasta egészségét és el kellett hagynia a Délvidéket. Budapesten telepedett le, de itt is hamarosan bekapcsolódott abba a munkába, amely a magyarság jövőjét volt hivatott szolgálni. Többször is künn járt Genfben, hogy a jugoszláviai magyarság érdekében a Népszövetség-nél petíciókat nyújtson be, felvilágosító munkát végezzon, idehaza pedig a legelőkelőbb folyóiratokban fíradhatatlanul írta kiváló szakcikkeit, amelyek a jugoszláviai magyarság szinte teljesen ismeretlen helyzetét tárták fel az ország közvéleménye előtt. Prokopy Imre kiváló ismerője volt a szerb és a horvát kérdésnek, a szerb nyelvet írásban és szóban bírta, jól ismerte a bácskai szerbeket s bár egy időben nagy megpróbáltatásban volt részben, hogy nem volt a szerbek irányában elfogult; tiszta és egyenes jelleme ezen a téren is

mindig az igazságosságot, a mértékletességet, a tárgyilagosságot kereste. A Délvidék visszatérése után Bács-Bodrog vármegye törvényhatóságának lett a tagja és nem egyszer szólalt fel, mindig higgadtan, tárgyilagosan mutatva rá a megye és a délvidéki magyarság kérdéseinek helyes megoldására. Midőn 1943 tavaszán Zomborban megalakult a Szentlelek Kornél Irodalmi Társaság, az írók egyhangúlag őt választották meg ennek a fontos magyar egyesülésnek az ügyvezető elnökévé. Ezt a tiszt-

ségét ugyanazzal a fáradhatatlan szorgalommal és becsületességgel töltötte be, mint szakirói munkásságát; önzetlenül és a legutóbbi félévben halálos betegsége idején is mindenkor készen a munkák elvégzésére.

A múlt év őszén támadta meg az alattomos kór, amely közel háromnegyed évi hosszú szenvedés után végzett vele. Személyével nemcsak a délvidéki magyarság egyik legtisztább jellemű és legmélyebb tudású férfija tűnt el a magyar életből, hanem a magyar nemzeti-

ségi kérdés egyik legmegbecsültebb ismerője, aki nemcsak a magyarság, hanem a nemzetiségek körében — még elvi ellenfelei körében is — őszinte megbecsülésnek örvendett. Emlékét megőrizzük mindannyian, akik társai voltunk abban a munkában és küzdelemben, amelyet nemzetünk és hazánk jövőjéért folytatunk s legjobban azzal áldozhatunk ennek a tisztá emlékeknek, ha munkásságunkban az ő tárgyilagosságát, becsületességét, higgadságát és jellemességét vesszük példaképpül.

Gulyás Pál

(1899—1944.)

Korunk megint szomjas a lírára s a magyar olvasónak mindig van kikből válogatnia. Mégsem csoda, miért csak akkor figyelt föl az ország Gulyás Pál költészetére, mikor már végső rohamra készülődött a szervezetében lappangó halál. Tavaly jelent meg az Alföld Csendjében s a feltörő elragadtatás, s irántatások, irodalmi díjak már egy haldokló ajtaján zörgettek.

Az az oka ennek a kései fölismerésnek, hogy a mai olvasók zöme irányítást keres a dalban s magatartást vár a költőitől; nem szellemi viszonylatban, hanem gyakorlati téren. Aki ezt várja, nem panaszkodhat: lírikusaink élcsapata, Ady óta, jórészt elszánt közéleti harcos is. Amelyik költő nem vállalta ezt, elefántosontoronyba száműzte, félretolta az idő.

Gulyás Pálnak szintén ez a sors jutott, noha voltaképp messze állt Babitsék emelkedett elzárkózásától. Az egész életet hagyta átáramlani magán s igaziért kereste is, vállalta is a harcot. Németh László azt írja, ravatalára küldött búcsúzóijában: Gulyás Pál „egyedül adott használható példát azoknak, akik itt eztán is írók és emberek akarnak lenni.”

Csak hogy az ő példája: a lassú érés, a csönd tudománya, az elmult évtizedekben ellenkezett mindazzal, amit a kor becsült. Most már lezárult Gulyás Pál élete, mint egy tökéletes műalkotás, fölragyoghat benne az ellenpélda. Költőtársai a valósággal birkóztak: a nép sorsa, a jövő gondja roskasztotta és röpitette őket. Gulyás Pál országa nem volt e világból való. Neki a nép: egy Idea, egy méltó Eszme. Az érvényesülés nem aggasztotta. — szentül hitté, hogy a szellemmel szemben nem segít semmi földi hatalom, sem erőszak, sem ravaszság. Csak az tarthat meg a jövőnek, ha fölszikkrik az agyunkban az eredeti gondolat. Ő ezért a gondolatért viaskodott. majdnem közömbös volt a szemében az anyagi létezés, a társadalmi átalakulás, vagy akár fajtánk testi fennmaradása. Kétségtelen: a védett ember álláspontja ez, de ezt a védettséget nem rang és vagyon adta neki, hanem mély hit, tiszta lelki igény, szellemi öntudat.

Amit leért, embert vagy alkotást, az örökkévalóság serpenyőjébe dobta. Megvetette, nem is értette a történelmi szempontokat, mikor íróink rangsorát, korunk értékrendjét keresgéljük. Az ő mértéke az Evangélium volt meg Budha; Homeros és Dante, a Kalevala és az Edda. Csak olyasmért rajongott, anin keresztül

valahogy hírt kapott onnan túlról: egyedül az volt hozzáillő világ.

Olyan légkörben nőtt, ahol templomi áhítattal ejtették ki Arany nevét, aki maga vallotta önmagáról: Mindig marad, ha a fejére áll is, önála valami vaskos, reális. Gulyás Pál az Arany-kultusz hajlékában fejlesztette líráját ellen-Aranynya: Húzhatta le a föld minden terhe, szárnyalt szabadon az éterben. Apja a debreceni kollégium tanára volt, neves nyelvtudós, s a fiú ezt a gyulaipálos józan környezetet vadította diákkorától. Ady vörösposztó nevével. Később Ady is sokszor bántotta: zsurnaliszta, bárköltő, — hulltak ki belőle a szavak. Shakespeare kábitó életismerete szintén inkább csüggesztette, mint vonzotta. A Faust mindennapi olvasnánya volt, de Goethe plasztikus nyugalmanál mindig rokonabbnak érezte Schiller extázisát. Ahol pszichológiát orrontott, analízist, megfigyelést, földi bölcseséget, legyintve állt odább. Végigolvasni egy regényt ásitó unalom volt neki, — még leginkább az oroszokat bírta: Dosztojevskijt, Tolsztojt.

Ő maga a legparányibb mindennapiságot is rögtön fölemelte az örök törvények, magas jelentések világába. Ezt az átalakítást szakadatlanul végezte az agya. Izzott körülötte a levegő, villám csapkodott, vagy bugyborékkolt a kacagás. Kacagtunk akkor is, ha elénktoitva vézna csontjait s fősóhajtott: Nagyon fáradt vagyok. Egyet rázkódott s megint áradt és lobogott tovább, akár a kráter. Kiapadhatatlannak látszott az ereje, szívóssága, azzal ugrattam évtizedekig: túlélsz te mindnyájunkat; olyan sovány vagy, el sem fér benned egy betegség. Most egyetlen robbanással szétvetette a lélek mint vékony acél burkát a belefajtott dinamit.

Ami elért a tudatáig, egzisztenciálisan megrázta: egy eltört pohár nem kevésbé, mint egy összeomlott birodalom. Mihelyt út nyílt elszakított ország-észeink felé. 1940 elején és nyarán két hatalmas költeményben nézett szembe a nemzetiségi kérdéssel is. Az egyiket egy kassai meghívás ihlette, a másikat a fenyegető román háború. A szláv kérdés az ő számára: Petőfi Szilvesztere, az Apostol: — bele is komponálta művébe egy terjedelmes részletét. Kassa Kapui Előtt: a nemzeti trikolor helyett „a lélek láthatatlan színeit” lengeti meg:

... Legyen minden magyar apostol,
csak úgy magyar, hogyha a végtelen
világ szelleme fú át rajta, másképp
üres váz, Gólem, rút Gessler-kalap...

Mit ér a jegyver érc-závrzata,
mit ér a robbanás süket zenéje,
ha nincs mögötte szellem, csak halottak
állnak meredten kriptáik fagyában
s bámulnak a tátongó semmibe...

Egy új zászlót hoztam a régi zászló
fölébe, legyen ez a trikolor
Kassa második zászlója, Sylvester
szelleme fesse, az apostolé.

A románoknak pedig ezt üzeni, Erdély Sorsdöntő
Óráiban:

A Kárpátok fölött mi csillog?
A Szent Korona csillaga,
amelyet Róma küldött nekünk,
Róma örökös angyala,
az emberiség hajnalán,
mikor újrakeltek a holtak,
mikor ismét üzent az ég,
mikor a népek vándoroltak, —
ment ki-ki a maga helyére,
amerre az új Rend jelölte:
akkor lett miénk ez a föld,
akkor jöttünk ismét e földre,
amelyet itt hagyott nekünk
Attila, a nagy hún király...
Akkor születünk meg, mikor
ő felnézett a szellemekre
Szent Leó trónusa fölött
és ment vissza ismét keletre.
Ezt a pillanatot emelte
föl a porból Géza nagy fia,
ez a pillanat száll fölöttünk
és nem múlik el már sohal

Két szörnyen különböző alkalom, Kassa: irodalmi
ünnep, Erdély: vérontás veszélye, de a láng és hév

MAGYAROK ÉLETE A HÁBORUS NÉMETORSZÁGBAN.

A német birodalom élete ma is olyan
élénk, lüktető, mintha nem is lenne
háború; a termelés nyugodt menetét
egyaláltalában nem zavarják az angol-
szász légi terrortámadások. A Biroda-
lomban élő magyar. ág alaposan kivészi
részét abból a munkából, amit a nagy
erőfeszítés a birodalom minden egyes
polgárától is megkövetel.

Berlin magyarsága az utóbbi időben
kissé megesappant. A március 19-i for-
dulat nemcsak a berlini, hanem a biro-
dalom többi részén élő magyarokból is
sokat hazahozott. A berlini magyarok
egyik igen említésre méltó ünnepe
március 19-én zajlott le. Ebből az al-
kalomból a Zeneakadémián rendeztek
a berlini magyarok nagy estét. Mind-
nyájan ott voltunk, Berlinben élő ma-
gyarok s akkor ott volt még velünk
Sztójay Döme berlini magyar kövel,
aki pár nappal később vette át a ma-
gyar kormány vezetését. Márciusban
egyébként a Humboldt egyetem magyar
diákjai is ünnepséget rendeztek. Külö-
nösen nagy sikere volt a Kodály nép-
dalfeldolgozásoknak és a régi magyar

táncok bemutatójának. A Német—Ma-
gyar Társaság is igen szépen dolgozik,
sok magyar német vonatkozású elő-
adást tartott s emellett hangversenye-
ket is rendezett, amelyeken számos ma-
gyar zeneszerzőt ismert meg a német
közönség. Meg lehet említeni a magyar
művész-kolónia propaganda-estjét, va-
lamint a leventék és a Hitler-Jugend
közös táborozását, amelynek szintén
nagy sikere volt.

A müncheni magyarság életében igen
jelentős a Német—Magyar Társaság
működése. Rendszerint kéthetenként
rendezi a Társaság összejöveteleit, bár
a légitámadások az utóbbi időben több-
ször is megzavarták a terveket és a
müncheni magyarok köréből is áldozat-
okat szedtek. München után Hamburg
a jelentős hely magyar szempontból,
bár itt az utóbbi időben a magyarok
száma megfogyatkozott s így a rende-
zések száma is kevesebb. Legutóbb a
Hamburger Stadt-Theaterben volt ma-
gyar—német est. Ez alkalommal ma-
gyar zene és énekszámok mellett Aszfa-
los Miklós, Vaszary János és Miklóssy
Tibor színpadi művei kerültek bemu-
tatóra.

ugyanaz. Ugyanaz a válasz is az azonos kérdésre: ho-
gyan éljen itt a Kárpát-medencében a sokfajta nép. A
kassai versbe Petőfit olvastja bele, Stefán Petrovičs és
Maria Hruz fiának magyar énekét; az erdélyi intelembe
pedig egy román népi halottsiratót, az Ale Mortuluit.
Ez az ő válasza: a dunai táj testvér kultúrák bölcsője,
áténeklünk egymás dalába. Ezt hallgassuk, a közös éne-
ket, ne a gonosz uszítók sátáni hazugságait.

Az erdélyi vers apokaliptikus képekkel zárul:

Egymásba ütköznek az árnyak,
az ólom robban és dörög...
Most minden nemzet újra támad,
az Úr kohója és fagya
reszket az ágyúk ércorkából,
egy új tenger és új haza.
Az emberiség röptül fölöttem,
viszik az ágyúk lángjai
őt a tengereken, egymásba
zuhannak a föld tájai...
Hol egy imádság, mely elosztja
ezt a homályt, e végtelent?
A teremtésnek nincs határa,
a Chász újra megjelent.

Nem tarthat a káosz örökké. S ha fölvirrad az új
rend, nem hozhatja meg egyéb erő, mint a homály-
megoszító imádság. Az ég döntött, mikor ideállított
bennünket, — ezer év jogán, vagy Szent István pillan-
atán, mellékes. A nagy pillanatok öröködnék fölöt-
tünk s nem enyészik el hatalmuk soha. Gulyás Pál éne-
kei szintén ilyen elmúlhatatlan pillanatok: egydallanba
ölelik, testvériségbe bélyézik a Kárpát-medence népeit.

A Költő, az időtlen igazság revelálója több, mint
korszerű: örökérvényű. A szellemvilág lakosa: a leg-
gvakorlatibb tanácsadó.

Juhász Géza

A bécsi magyarok is jelentős kultúr-
életet élnek s együttműködnek a német-
ekkel. Legutóbb nagy visszhangja volt
dr. Kibédi Varga Sándor egyetemi c.
rk. tanár előadásának.

Nürnbergben kevés a magyar; itt áp-
rilisban rendeztek magyar—német költői
estet. Ez alkalommal Arany János, Pe-
tőfi Sándor, Gyóni Géza, Szabó Lőrinc
művei kerültek előadásra. Felemlítethet-
jük a boroszlói magyarok március 15-i
ünnepeit és a május hó elején tar-
tott Mátyás király ünnepét. Mátyás ki-
rály boroszlói kapcsolatai elevenedtek
fel ezen az estén s természetesen helyet
kapott a magyar muzsika és a magyar
költészet is. Königsbergben sok magyar
munkás dolgozik; legutóbb a magyar-
országi munkásköltők verseiből szá-
váltak. A frankfurti magyarok április-
ban rendeztek magyar estet; ez alka-
lommal a frankfurti magyar leventék
több Kodály-művet és kuruc dalokat
adtak elő.

Igen jelentős a stuttgarti Német—Ma-
gyar Társaság munkája és a Stuttgart-
ban élő magyarok kultúrmunkája is.
Március 15-ét a stuttgarti színházban
ünnepezték a magyarok. Az esten Be-

rényi Péter magyar dalokat énekelt elő-
gányzene kísérete mellett.

Kielben, Kölnben, Hannoverben és a
birodalom más városaiban is élnek ma-
gyarok, az ő kulturmunkájukról azon-

ban a mostani háborús időben keve-
sebb értesülést kaphatunk. Mert bizony
minden téren a nagy háború van most
előtérben, amelyet a németekkel együtt
győzelmesen kell megvívunk. Ebben

egész szívvel nyújt segítségem minden
birodalmi magyar.

Berlin, június hó.

MIKLÓSSY TIBOR

GAZDASÁGI LÁTHATÁR

Rovatvezető: Doma János

SZERBIAI HIREK

Az összebombázott Belgrád szebb lesz,
mint volt. Akik az azóta összeomlott Jugo-
szlavia fővárosába megfordultak, megfigy-
lhetik, hogy ott mennyi magyar, főleg
bácskai magyar — nagyjából építőiparos
(ács, kőműves stb.) dolgozott. Ezek a ma-
gyarok munkahelyükről vonattal mentek
a szerb fővárosba és naponként vissza is
tértek otthonaikba. Jóllehet, hogy a több-
széri bombázás miatt el-elhagyták a ma-
gyar ácsok, asztalosok, kőművesek Bel-
grádot, még mindig sokan vannak ott és
nagyban hozzájárulnak elismerten alapos és
jó munkájukkal a szerb főváros újjáépíté-
séhez. Még is beszélnek a magyar munkás-
kezeket az építési irányító németek is. A
rég Belgrádnak alig van számottevő épü-
lete, amelyet nem a magyar építő- és ro-
konszakkameli munkás emelt volna. Bel-
grád városa megtesz mindent, hogy eltűn-
tesse a háború okozta nyomokat. Még is
látszik a költségvetésén is. A volt Jugo-
szlavia kb. 16 milliós lakosú volt és költ-
ségvetése 6 millió dinár körül volt, míg a
mostani Szerbiának a költségvetése 9 és
főnmillió dinár. — Itt említjük meg, hogy
Szerbiában minden köztisztviselőnek ig-
azolni kell azt, hogy 1918. év óta honnan
és miként szerezte vagyonát. (Ez az intéz-
kedés nálunk is közmegegyezést keltene.)
Szerbiában a napi lisztadag 210 gr, mely-
ből 80 gr kukoricaliszt. Hetenként két hús-
talan nap van és ezeken a napokon csak
hírbakajt és baromfit szabad árusítani.

SZLOVÁKIAI HIREK

Az új magyar-szlovák árucserforgalmi
egyezmény megújításának kiegészítéseké-

pen közöljük: Az új egyezmény ezévi má-
jus 1-én lépett életbe és 1945. április 30-ig
szabályozza a forgalmat. Az előző egyez-
mény ez év február 29-én járt le, a közbe-
eső két hónapot azonban figyelmen kívül
hagyta a két tárgyaló fél. A két kormány
megegyezett abban, hogy kontingens jegy-
zékben feltüntetett (1943. márciusi) ár-
színvonalat a lehetőség szerint betartják.
Ha azonban a megállapított árak vala-
mely oknál fogva változnak, a negyed-
évenként összeülő á. n. szűkebbkörű ve-
gyes bizottság a számlázott árakat az
egyezményben megállapított árakkal össze-
hasonlítja és a mutkozó különbözet alap-
ján új árakat állapít meg. Egyes kompen-
zációs ügyletekre vonatkozólag megállapo-
dást kötöttek: barnaszén helyett bányafát,
cellulóza helyett cellulózfát, rézhuzal he-
lyett vörös- vagy sárgarézet, szövet helyett
műselymet, műrostot és extilhulladékot
kapunk.

Közellátási viszonyok. Szlovákiában a
napi kenyéradag 164 gr, a liszt adagja ha-
vonta 2 kg. Húst (főleg marhahúst) heten-
ként 10 dekát adnak, cukorból havonta a
városiak 1 kg-t, a vidékiek, illetve falusiak
70 gr-ot kapnak.

**Megszüntették a kerékpárforgalom kor-
látozását.** Jelentette annakidején a Gazda-
sági Láthatár, hogy a szlovák közellátási
hivatal a kerékpárforgalom korlátozt be-
hozatala miatt a kerékpárforgalmat — ki-
véve az 5 km-nél hosszabb útnál és
munkába vagy iskolába való menésnél
való használatot. Most, különösen a kiköl-
tőzetéssel kapcsolatosan — szükségszerű-
ségből, ezt a korlátozást megszüntették. A

kerékpárforgalom kiutalása továbbra is
engedély útján történik.

Befűzési cukor. A legfelsőbb közellátási
hivatal vezetője rendelkezése alapján az
1944. évi beűzésre szolgáló cukrot osztá-
nak ki Szlovákiában. Ez a cukormennyi-
ség a rendes havi cukoradagnak felel meg.
Gyümölcsborok előállítására azonban eb-
ben az évben sem adnak ki cukrot.

Széna és szalma forgalmának tilalma.
A legfelsőbb közellátási hivatal megszabja
a kötelezően beszolgáltatandó széna és
széna mennyiséget. Ezt a mennyiséget a
községi előjáróság egyénenként veti ki a
gazdáknak. A beszolgáltatandó széna- vagy
szalmamennyiségen felül a gazdák szaba-
don adhatják el szénájukat és szalmájuk-
at, természetesen a hatóság által kiállí-
tott megvásárlási engedéllyel rendelkezők-
nek.

**Az Első Magyar Általános Biztosító Tá-
rsaság 1944. évi június hó 30-án tartotta
1943. évi — nyolcvanhatodik — rendes
közgyűlését, amely az 1943. évi nyereséget
559.417.01 pengőben, az osztalékot pedig
— mint az előző évre — részvényenként
15 pengőben állapította meg. A közgyűlés
dr. Burchardt-Béla váry Rezsőt az igazga-
tótség tagjává választotta meg.**

Ajánlható könyvek a nemzetkisebbségi szakirodalom köréből:

<i>Mikó Imre</i> : Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika. Kolozsvár, 1944. 551 old.	48.—	<i>Muhi János</i> : Zombor története. 271 old. Kallangya kiadás, Zombor 1944.	36.—
<i>Báró Wesselényi Miklós</i> : Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. I—II. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Gál István (Erdélyi Ritkaságok 12—13. sz.)	16.—	<i>Lévay Endre</i> : Dél kapujában. A Szenteleky Társaság kiadása	14.—
<i>Kazinczy Ferenc</i> : Erdélyi levelek I—II. Bevezetéssel ellátta dr. Kristóf György egyetemi tanár (Erdélyi Ritkaságok 16—17. sz.)	22.—	<i>Fr. Thierfelder</i> : Ursprung und Wirkung der französischen Kultureinflüsse in Südosteuropa	16.15
<i>Halácsy Dezső</i> : A világ magyarságáért. 519 old. 48 műmelléklettel. Füzve: 50.— P. Kötve: 60.—	60.—	<i>Munteanu, Basil</i> : Geschichte der neueren rumänischen Literatur	19.—
<i>Balogh Jolán</i> : Az erdélyi renaissance I. kötet 1460—1541. 386 old. 281 műmelléklettel. Kolozsvár, 1943. (Az Erdélyi Tudományos Intézet kiadása) Füzve 102.— P. Kötve: 114.—	114.—	<i>Giurescu, C. Constantin</i> : Geschichte der Rumänen	17.10
<i>László Gyula</i> : A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben. Kolozsvár, 1943.	10.—	<i>Vossler, Karl</i> : Südliche Romania	13.80
<i>László Gyula</i> : Erdély településtörténetének vázlatja Szent István koráig	3.—	<i>Roth, Alfred</i> : Theodor Vladimirescu und die Orientpolitik. Der Beginn nationalrumän. Entwicklung und Haltung d. Anrainergrossmächte Russland, Österreich u. Türkei 1821—22. Leipzig, 1943.	10.90
<i>Borbély Andor</i> : Erdélyi városok képekonyve. (Műmellékletekkel)	8.—	Ungarische Städtebilder. Im Auftr. d. ungar. Städteverbandes herausgegeben v. Stefan Gál	28.—
<i>Szabó T. Attila</i> : Szólok Doboka magyarsága. 295 old. számos képpel és egészoldalas műmelléklettel. Ds-Kolozsvár, 1944.	40.—	<i>Pusztai-Popovits József</i> : Az északerdélyi román képzőművészet, 1940—1943. Pécs, 1944. 44 oldal, 11 képpel	8.—
<i>Bélay Vilmos</i> : Máramaros negye társadalma és nemzetiségei (A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig) 1943. 224 old. térképekkel	20.—	<i>Pusztai-Popovits József</i> : Mecenatii si sprijinitori unguri ai culturii române (A román kultúra magyar mecenásai és támogatói) Pécs, 1944. 22 oldal	6.—
<i>Baráth Tibor</i> : Az országépítés filozófiája a Kárpátmedencében. 1943. 228 old.	21.—	<i>MIKÓ IMRE</i> : Nemzetiségi jog és nemzetiségi Br. WESSELÉNYI MIKLÓS: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. I—II.	60.— 16.—
<i>Dr. Németh Kálmán</i> : Százeker szlv síkolt. Hazatört és hazavágyó magyarok verőfényes golgotája. 1943. 520 old. képekkel, kötve	28.—	<i>HALACSY DEZSŐ</i> : A világ magyarságáért Füzve: 50.— Kötve: 60.—	60.—
<i>Bárdossy László</i> : Magyar politika a mohácsi vész után. Kötve	20.—	<i>BALOGH JOLÁN</i> : Az erdélyi renaissance I. kötet. Füzve 102.— Kötve	114.—
<i>Biró József</i> : Erdélyi kastélyok. 212 old. 72 képtáblával	55.—	<i>V. Nagy Iván dr.</i> : A nemzetiségi törvény létrejötte I/II.	15.— P
<i>v. Nagy Iván</i> : A nemzetiségi törvény létrejötte. I—II.	15.—	<i>Beck Lajos</i> : A régi Magyarország. 1944. 303 o.	18.— P
<i>Dr. Polónyi Nóra</i> : Budapest szerepe a román szellemi életben. 1943.	1.50	<i>Borbély Andor</i> : Erdélyi városok képekonyve (21 old. 21 képtáblával)	8.— P
<i>Ungarn und die Nachbarvölker</i> (Magyarország szellemi együttműködése a dunai, kárpáti és balkáni népekkel) 256 old.	18.—	<i>Berkl Feriz</i> : A magyarországi ortodox keleti egyház szervezése	8.— P
<i>Pusztai-Popovits József</i> : Az északerdélyi román képzőművészet. 1944.	6.—	<i>Bélay Vilmos</i> : Máramaros megye társadalma és nemzetiségei (A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig) 1943. 224 old. térképekkel	20.— P
<i>László Dezső</i> : Magyar önismeret. 279 old. Sepsiszentgyörgy, 1944.	14.—	<i>Baráth Tibor</i> : Az országépítés filozófiája a Kárpátmedencében. 1943. 228. oldal	21.— P
<i>Putz Éva</i> : A kolonyi lagzi (néprajzi tanulmány) kép- és kottamellékletekkel. 135 old. Pozsony, 1943. Kötve	32.—	<i>Dr. Németh Kálmán</i> : Százeker szlv síkolt (Hazatört és hazavágyó magyarok verőfényes golgotája.) 1943. 520 old. képekkel, kötve	28.— P

STUDIUM könyvkereskedés

Budapest, IV. Kecskeméti-utca 8. — Tel. 185-616

FIDELIO KONZERVEK
Kiválóak! Olcsók!

Évtizedek óta
Imperiál fügekávét